

לשוננו לה (גטל'ד), עמ' 49-77
 (= *el moze, meheke ha'shon ha'kadi, yivaleh yit'u*,
 ס' 235-264)
 מפעלים של ראשונים: על דרכם של חכמי המסורה
 ועל מונחים ארמיים שטבעו

בנות מכונים לזכרן של יחזקאל קוטשר וזרחו, נבוא לקיים פמעמד זה
 שעת ציף, שנונייה ניסיון לליבון של סוגיות אחדות פשיטתם של פעלי המסורה
 ולברורים של אחדים מן המונחים הארמיים שטבעו. עניינות של שיטה פלשנית
 קרובים היו לליבו של המנחם, ואין צריך לומר, שהם הדברים לענין תחום
 שעברית וארמית משמשות בו זו ליד זו, פנינותם של פעלי המסורה. והי רצון,
 שייראו דבריו חתם והכא. ואם מתמדת קוצר הדי לא יהיו הדברים בתוכנם
 פמעלת דבר הלכה מפיו של המנחם לקיים מה שאמר רבי יצחק: 'כל תלמוד
 חכם שאמרים דבר הלכה מפיו בעולם הזה שפתי רחשות עמו בקבר, שאמר
 יחכך כיון הטוב... דובכ שפתי ישנים' (שקלים סוף פסוק ב) - חרי מכונים הם,
 מפחית הדין בתחום שהעברית והארמית דרות בו בפסיפה אחת, לדובכ שפתי
 ישן.

פכל שאדם מעמיק ציונו בדרכי עבודתם של פעלי המסורה וחכמי הניקוד,
 מן גדלה מידת המרכהו למפעלים. הללן לא הייתה לפניהם, קודם קביעתם
 בכתב של סימני הטעמים והניקוד. אלא מסורת שבטל-פה. ולאמיתו של דבר,
 לא מסורת אחת אלא מסורות ופליאות וסיעפיות, שהעבירו מזור לזור את דרך
 הקריאה במקרא, ומשתתן שבכתב - נטת המקרא, שאין בו לא סימנים לנימה,
 לא אותות למתקני' החפסק והקשור, לא קיום תוקדות שיצינו את התנועות
 ואת האותיות הרפות והדגשות. עמוס לעייפה היה זכרונם של הקורא במקרא,
 וקשה הייתה מלאכתם של מלמדי תינוקות של בית רבן וכבר היה עולם על
 תלמידים. ולא צערים של תינוקות היה בראש דאגותיהם של פעלי המסורה,
 אלא חשש שחששו שמא חס ושלים תישכח ידיעת הלשון העברית מקרב העם,
 ומצאת תורה מונחת בקרן זרית ושוכ אין לאותו עם קיום.

* דברים שאמרו במעמד-זיכרון לפנ' יחזקאל קוטשר ז"ל, במלאת שנה לפטירתו.
 המעמד נחקיים באוניברסיטה העברית ב' פטבת תשל"ג (12.12.72). במאמר זה הורחבו
 הדברים, ונוספו להם הערות.
 1. המנחם 'מתקני' משמש לנו, לפי שעה - עדי שתקבע האקדמיה ללשון העברית
 את מונחי הפלישות - פתוחות של המונח ה'uncertain', והוא מונח פולל לעניני
 החפסק והקשור.

והוא עניין שהעסיק אף את אסכולות הניקוד והאחרות, ואפשר, שאף טיבה גוספת לדבר.

בעלי המסורה לא פעלו בחלל ריק. תקופתה הקמאית של המסורה, היא תקופת הפראשית בחולדותיו של הדקדוק העברי, עמדה בסימן של תחייה ובקשה דרך; אבל בעלי המסורה לא היו בודדים בתחייהם. אף אמות אחרות ביקשו להן דרכים לשמר קריאתם של טקסטים שנתעלו למעלה של קדושה. ראשונים להם בומן ובמעלה החשובות בני הורו, שעבודת הכפרהם טבועה בפאספה העזה לשמר את דרך קריאתן המודקדקת של הַיְדוּת, ויסודה של שאפה זאת בהשקפה-עולם דתית, הרואה את התקפדה על הדיקן המוחלט בשימורם של הטקסטים המקוריים, שמטרתם על-פיה, כצו-עליון; הקפדה זאת כל סטייה הימנה חריגה חרה אסון בממש. מתוך כך באו חכמי הורו להעמיד מערכת מסוארת של דקדוק הלשון: תחילה עבודתם של הפלגנים ההודיים בראשיתו של האלף הראשון לשו המסורה, ובמרוצת הדורות הם פיתחו הורה בלשנית אשר לפחות בתחומי הפונטיקה לא היה דומה להישגיה בפועל המערב עד מחציתה השנייה של המאה ה-17. ועוד יש להזכיר את חכמי הלשון הלאומי של המסורה שהעסיקם בלשון בא מתוך העיון הלאומי של כתבי הומרוס, ואשר לשם שמירה על דיוקם של הדינות המסורה בידם ועל נכונותה, באו לקבוע בכתב את סימני-הטעם בתיבה וסימנים אחרים המורים על קריאתו הנכונה של הטקסט, הם ה-*prosodia*. אבל קרובים מכולם לחכמי המסורה הניקוד שלגו הם בעלי המסורה והניקוד של הלשון הסורית - קרובים מכולם קרבה של זמן ומקום, ובעיקר קרבה של מהות, שהרי הארמונות הסורית אחוזת היא לעברית והפצות דומות היו בשתי הלשונוֹת.

חכמי הלשון הסורית שקעו יגיעה רבה במלאכתם, ידעו את שלבי עשייתם מרובה על ידיעתו את שלבי פועלם של בעלי הניקוד והמסורה של העברית, וזאת משום ששרדו עמנו כתבי-יד לא מעטים של לשון סורית - הקדומים שבהם בני המאה הרביעית הם - שלומדים את מהם את דרכי גבושן של מערכות הניקוד והטעמים. הסורים הקדמונים את המצאת סימני הטעמים לסימני הניקוד, ובצורה פוליטית ניתן לומר, כי שלוש הדי השלבים העיקריים בהתגבשות המערכת: הראשון - קביעת הנקודות המבחינות, הן הנקודות, המושגות מעליות ומתחתיות של מלים שוות-כח ושונות-קרי, כדי להבדיל ביניהן; השני: יצירת הטעמים; השלישי: קביעת סימני הניקוד. שניים הם תפקידיהם של טעמים של הסורית: אחת נעזמה הם, וסימני מחצוֹר, וזאת לומר סימנים המציינים תוספת והקשר, הם, אין סימני הטעמים מציינים בסורית את ההכרה המוטעמת בחיבה, ואת, ככל הנראה, משום שהמסורים הסוריים לא ראו את ענין תחולת הטעם בהכרה מסוימת מהותית של החיבה כמחוזת לשונית שיש בה ממש, ואשר יש

לפיכך באו חכמי המסורה ליתן דעתם על שימורו של הפלי שבו נחתה החורה, וזאת הלשון, לדורות שלאחריהם. חכמים אלה, שרפי רגש ודיקן בהחנה חזי, ואחריהם פרוצים לגישות ולמדפץ תפאים במסורה, לענים של טילים והגיה, לא הכניחו בין צורה לבין מהות בשם שאמנו למורים להבהות: היא הצורה היא המהות. לפיכך קבעו הראשונים כעיקרון, שאין עמידה על הדינות של פסוק מפסוקי המקרא אלא אם יקפיד הקורא בו קפידה מרובה על הגייתו התקינה של פל תיבה מתבוננת, על עצמיותו ועל תנועתו, על מעמדה המקורי ועל נעימתו. השקפה זאת נתקיימה עד היום באחרות מיוחדות, וראשונה להן עדת תימן.

מרובה הסתם על הגלוי באשר לידיעתו את השלבים הראשונים בפעולות האסכולות של בעלי המסורה והניקוד, אבל שמא נכל בכל זאת לומר דברים על שלבים ראשונים אלה, ראשית, נעלה דברים אחרים באשר ליתם בין מערכת סימני הטעמים למערכת סימני הניקוד.

נראה שהמצאת סימני הטעמים קדמה להמצאת סימני הניקוד - מפל מקום, דומה שפך היה הדבר באסכולות המסורה של פבל. וראוי לעיין זה מפורט הבה ללמד על הפלל: סימן שבוחרו להם נקודי בבלי לציינו של הרגש גמיל ועירה הוא ולא דלית, אף-על-פי שהדעת נותנת, שלפי שיטתם היה עליהם ליטול את האות הראשונה של תיבת 'דינשא' ולעשותה סימן לרגש, כשם ששטלו את האות הראשונה של תיבת 'קישא' (היא המונה 'יפה' במינוח הארמי של פבל) ועשוה סימן המציין את הרישוי, ככל הנראה, לא נטלו נקודי פבל את האות דלת ועשוה סימן לרגש, משום שאות זאת כבר הייתה תפוסה ושימשה לטעם מן הטעמים, הוא הטעם 'דחי' (אף סימני טעמים אחרים בשיטת הטעמים הפבליית אחרות משמשות להם). מכאן עשויים את ללמוד, שיצירת סימני הטעמים קדמה ליצירת סימני הניקוד. דין הוא שנשאל: מה טעם הקדמוני חכמי המסורה של פבל (ואפשר שאף חכמי אסכולות אחרות) את המצאת הטעמים להמצאת הניקוד? אפשר סברו אותם חכמים, שראוי לה לעצמה שתוצב תחילה בסימנים שיכבדו, שכן יצונוה בסימנים אלה הוא שיבטיח שמעורה וקיומה לדורות, ומתוך שימורה יתקיימו גם המהותות שלאחר מכן הובעו בסימני הניקוד. השקפה זאת אפשר אחר מוצא לה תימוכין גם בדברי חז"ל שאמרו: 'כל הקורא בלא נעימה וטובה בלא נמרה עליו הכתוב אמור: 'זנו אי נחת להם חוקים לא טובים ומשפטים לא יהיו בם' (מגילה לב, ע"א). ייתכן, שפעל כאן גם נרם נוסף, שסודו בהשקפה בלשנית באשר להם שפך סימני הטעמים לבין סימני הניקוד,

2. להסבר זה לעבודה, שהאות נ' ולא ד' היא המציית את הדיש הפבלי, ראה קאהלה, בודקוק הלשון העברית של פאואר וליאוויר, עמ' 123.

המכילים מעיקרם – ציין הנעימה מכאן והחזירה דרכי המחקר, והפסק החוקש, מכאן. הם הם תפקידי הטעמים של הסורית.

הדברים אמורים בדרך השערה: אין בדיע ראה מובהקת, שפעקרון התפקיד הפסול – ולא התפקיד המשולש (ציין הנעימה, המוזר, וההברה המוטעמת, פכשיטה הטברית) – נצמדו מסרי פכל לעיקרון שטבעוהו הכמי המטורה הסוריים. אף שיטת הטעמים הארצשראליית אינה עשויה לציון מקום הטעמה פתרה, אלא להחזירה הנעימה המחקר פלבר. ואפשר לומר, ששלב זה של התפקיד הפסול הוא שלב מחיל-פיהם, שקדם לשלב שפג נחפש התפקיד המשלש. אבל דמיון לדרפון של האסכולות הסוריות מתגלה גם בפנינים אחרים. ליד מערכת הסימנים הרגילה של הנקוד המכלי, שסימניה עשויים נקודות ואותיות, הבאות (הנקודות והאותיות כאחד) מעל האותיות, מצויה מערכת שנייה, שסימניה עשויים פולס נקודות. נראה שמערכת זאת היא שקדמה – ואפשר שהיא משקפת אסכולה נבדלת. מערכת אחרונה זאת דומה, מבחינה גראפית, למערכת סימני הנקוד של הסורית המורחית. ועוד דמיון בין אסכולות פכל לאסכולות סוריה פכר, שבפניה-הידי העתיקים שנקודם פכלי פאים סימני הדינשו והריפוי בעיקר מעל אותיות בניד פכרית: זאת היא פדיוק דרכם של הנקודים הסוריים, שאין להם פכל סימן לדינשו החזק, ונקודות הדינשו והריפוי משמשות להם רק לציון דינשוין הקל של אותיות בניד פכרית וריפויין.

[264 עמ' 1]

הדעת נחמת לומר, שבשלב מאוחר יותר של ההגהות מערכת הסימנים העלו מסרי פכל, שיש לציון אף את מקום הטעם פתרה, שכן אין עמידה לקריאה התקונה של העברית אלא אם יצוין פתרה מקומו של הטעם, ואין להעמיס ענין זה על זכרוןו של הקורא העמוס גם פלא הכי. משפאו למסקנה זאת, עשו סימנים לכך. וכדרכם, עשו סימנים, שקוצורים של חכות מלאות הן: סימן 'צי' להטעמת מלעיל קוצורה של חכות ציגורא הוא, וסימן 'די' להטעמת מלרע קוצורה של חכות 'דיגורא' הוא.

דבריו פאים לומר, שהשלבבים הפולגניים של ההגהות המערכה המקפת את הטעמים והנקוד פכל שלוש פמספר היו (ואין אחר) פולגנים פאן את צמיחתו של הנקוד הפכלי המורכב שפא פהשלמה לנקוד הפשוט):

קביעת סימני הטעמים (שצינו, פאמור, רק את הנעימה ואת המחקר, אבל לא את החברה המטעמת פתרה): הוא השלב הראשון.

4. על דמיון זה הצביע קאהלה. ראה *The Cairo Geniza* (אוקספורד, 1959), עמ' 165. לשיטת הנקוד המכלית שסימניה נקודות, ראה למשל.

5. ייבין שם, עמ' 254, 268 – ראה עוזי עמ' 256.

6. ואפשר השפיע האסכולות הסוריות, אם פשוטין אם בעקפון, אף על דרכם של חכמי אסכולות המטורה הארצשראליית ואכמיל.

[264 עמ' 1]

ליתן את הדעת על צינה המפושט, שהיא הקורא חייב להקפיד עליה פקריאות. ואכן, מנקודת הראות של הפלשות המורחית הם צדקו, שכן פסורית אין מקום מחלוקתו של הטעם פתרה פונמית, מהות שאין לחתר עליה לצורך העמידה על משמעותו המלים. פכר שונה פידע הסורית מן העברית, שהרי בעברית אנו מציאים חזות של נקודות, שאין פניחן אלא מקום הטעם לכדו, פאן 'פא' לעומת 'פא', 'פא' לעומת 'פא', והדומות להן.

חשיבות רבה ראה פכרלי המטורה הסוריים פנעימה המצויה פסימני הטעמים, ומפישות את תפקידי הטעמים פלשות-מסוריקאליית היא, פמלאו רחוב הקפו של פושג זה. לא החיות זמרה פעלמא פהם, אלא הצנת גררי נעימה של פורש, שיש עמה קביעות פמקצב ופמחקר, והיא מאירה את הטקסט ומלפנת את החסמים שבין רכיביו של הפסוק. ועצם המונח שפיע פו הסורים את הטעמים, הוא 'פישא פכרמא', לומר, שכן משמעו של מונח זה הוא 'סימני העריכה וההשוואה', רוצה לומר, סימנים המלמדים על חיסים המתפריים שפמחך המשפט. ועם שהקריאה של הטקסט חייבת פאמור להיות מפושט, אוטופרטטטית, עליה אף להיות עשויה פמקצב. המקצב, הריחמוס, הריחו חיות בין תפוצת החברות המוטעמות לבין תפוצת ההברות שאין מוטעמות פתח יחדית המכע, פפסוק או פחלק מן הפסוק, המקצב חופר פלשות מודפחות להנעה (האונטונאציה) ופלשות שפמחורת קריאה – לעימה המסורחת. גם שמותיהם של רבים מן הטעמים הסוריים מלמדים על תפקידיהם העשים – אותם של נעימה המפושט את הטקסט וסימנים המציינים תופעות שבמקצב ובמחקר.

אנו אין דעתנו פאן על פועלים של הסוריים, אלא מבהינת ההקפלה שפניהם לבין אסכולות המטורה העברית. ואין אנו מחסרים מאמה מונדו מפעלים של פעלי המטורה שלנו אם זמור, פדרך של סברה, שפעיניים מסיימים ספועלמם עקרונות שגפשו אותם המסריים של סורית. ואין חומה פדבר, שהרי דעות המנסות פחללו של עולם עוברות ממקום למקום, וניתן להניח שאסכולות חכמת הלשון של סורא והדרעא של פכל ידעו משהו על מעשיהן של אסכולות אורחא וציבין של סורית.

הקפלה זו שאנו עומדים עליה פאן בין עבודתם של מסרי סוריה לעשייתם של חכמי המטורה של פכל, גלוייה ראשית פכר, שפשו החזותים קדמה המציאת סימני הטעמים לסימני הנקוד. וגלוייה של ההקפלה מתמשכים, שכן פכתרי-הידי שנקודים וטעמיהם מייצגים את השכבות העתיקות פחולדות מערכות הנקוד והטעמים של פכל שפחקופת הזאנים, אין הטעמים מצויים פהברה המוטעמת (להציא את הנקוד המכלי המורכב, שפג צינים של הטעמים פהברה המוטעמת מקורו פהשפעה סברית).³ שנים פלבר הם אפוא תפקידי הטעמים

3. ייבין הנקוד המכלי ומטורת הנקוד המטקפת ממנו (ירושלים, תשכ"ט), עמ' 183.

עמ' 264

והוא מתאים, בהנחה שביסודו, לאותה השקפה פליגית חדישה-פזית, אשר לפיה הטענות הברר מסימת פתיחה, פירוש הפסולטיו הוא היטל מוגבר של מצבור אור, בהחליף הנשיפה, על ההברה המועצמת. השקפה זאת היא שהחליף את המונח האנגלי stress לחץ, "הטעמה", מונח שצורתו המלאה היא expiratory stress ויצע "לחץ של נשיפה", והוא מקביל של המונח הצרפתי accent expiratoire. "תפס אלפלאים" מזהו אפוא מקביל מענינת ל-expiratory stress.

נשוב עתה לשאלת גורמים של המונחים יגורא ויגורא.

גורלן של המונח יגורא הוא פשוט-פזית, שכן, כפי שפבר הראה קאהלהס, מן השרש יגור הוא פא, שנינו פארמית "משך", והאריך, ומנו נגזרות צורות שמויות כגון יגורא, יגורא, או יגורא, שמשמעותן "הארכה". וגם "השהייה". יגורא ויגורא הריהו כסורית יאריך יוחי; יגורא ויגורא משמעו בסורית יאריך יוחי והוא מקביל בדיוק לצרך עברית ול-longanimis בלשון רומי. יגורא משמעותו, אפוא, "הארכה", "השהייה", תחולת ההטעמה-ו. מבוטאת רקעו המשמעותי הפזי מקביל המונח יגורא למונחים ההרניים הערביים מספח וחפסח, שעמדו עליהם לעיל. אבל בוגר למנחים אחרונים אלה, המציינים את ההטעמה בכלל, הוא מקום תחולתה אשר היא, שימש המונח יגורא מעיקרו אך ורק לציון תחולתה של ההטעמה בהברה שלפי האחרונה; כפי שנוצח בהמשכם של דברים פניו השימוש במונחים הנוגדים יגורא ויגורא על השקפה, אשר לפיה רק ההברה שלפי האחרונה היא ההברה שאת תחולת ההטעמה בה או את העדר תחולת ההטעמה בה יש לציון. המונח יגורא, סימן, מעיקרו, את העדר תחולת ההטעמה בהברה שלפי האחרונה – וסימן זה פרישטו למעשה הריהו סימן תחולתה של ההטעמה בהברה האחרונה, שהרי תחולת ההטעמה העברית מופלת להברה שלפי האחרונה ולהברה האחרונה.

נבור עתה אל המונח יגורא. משמעותו הרגילה של יגורא הארמי היא

יגורא. כך, למשל, מתרגם תרגום אונקלוס את הפתוח 'המרים המרים' (שמות ת, י) – יגורא יגורא. משמעות זאת אינה מסייעת לנו להאיר את ענינו של המונח יגורא. אבל נראה שעומד לנו סוגע מהמשמעות האחרת, והיא נדירה, משמעות ששרדה במילון הסורי-הערבי של פר-בהלהל. והרי דבריו של פר-בהלהל באשר למשמעותו של צרך המלים יגורא יגורא: "דגנא דענא – אמת דמטיא לה צבעא דאש או מדם אחר, כולמר: יגורא של העץ היא

10. פרדוקס הלשון העברית של פאואר וליאדור, עמ' 100, הע' 1.

11. יגורא הוא אף שמו של טעם בבלי (קאהלה פרדוקס העברי של פאואר וליאדור, עמ' 146); ככל הנסתבר אף משמעותו עניינה "הארכה".

12. ראה י' שגור, מחקרי המרכז לחקר הפסולטיו פרד א (ירושלים, תשל"ג), עמ' של-שסא.

קביעתם של הטונים יגור ויגור לציון ההברה המועצמת פתיחה: הוא השלב השני.

קביעת סימני הניקוד: הוא השלב השלישי.

הצצה זאת של שלושת השלבים אנליטית היא, ועדינה המעשית של עקרונות וקביעת סימנים גראפיים לפירונון של בעיות, ואין בדעתנו לומר, שאת כל הטקסטים שהגיעו עדנו ניתן לשייך אל השלבים הללו.

נבוא עתה לבחון את משמעותם האטימולוגית של המונחים יגורא ויגורא ואת ההשקפה הפלגית העצמית בעדם. ראשונה, מלים אחרות של הקדמה לנושא זה. בעיקרם בציון ההטעמה פתיחה כמות פזית היו פעלי המסורה ראשונים – מפל מקום, בהמונון של הלשונות השמות, חכמי המסורה הטורים לא חשו, כאמור, לכך: בסורית אין ההטעמה מזהה פזית, ועל כן ראו המסורנים עצמם פטורים מציונה ואף מקביעת מונח מיוחד לה. הפלגים הערביים, שהעמדו מערכת מופארת של מונחים פזניים, אין להם מונח למושג ההטעמה, ואף כאן הסיבה לכך היא, שאין ההטעמה מזהה פזית בלשון הערבית, וככל הנראה היה הטעם מרחק בהברותיה השונות של התיבה פלגים של הפלגים הערביים שצרו את מערכת המונח. כך הוא הדבר גם היום בכמה פז נונים של הערבים הספרותית החדשה, ועד כמה שהדבר נראה מובה, עובדה היא, שהמונחים הערביים היחידים לעיון ההטעמה, באספולות של פלגים יהודים פזיים הבינו נוצר, ולצרכיה של העברית נולדו, הם המונחים "מספח", "מספח", שמשמעים "ערכה" "השהייה", והמונח "חפסח" שמשמעו דומה, ואף הוא מעניין עיבוד השהייה.

המונחים "מספח", "מספח" משמשים במוסברת התיאון הערבית והמונח "חפסח" מופיע בספר הקדחה לר' יהודה חיוג. אמנם יש הרב פין "מספח" לבד "חפסח": הראשון מציון במפורש את ההטעמה, שכן בעל מוסברת התיאון מדבר על "מוצא אלמספח מן אלפלגה" – מקום ההטעמה פתיחה (הפועל "מספח" משמש לו לציון תחולת ההטעמה בהברה מהברותיה של התיבה), ואילו האחרון, "חפסח", מציון את הנושא, אבל שני המונחים, התפשה שפסודם פזית היא במונחין: הם מציינים את ההשהייה, והארכה בהברה המועצמת (וגם הנושא, כידוע, הטעמה היא – הטעמה תנונית). אף מונח ערבי אחר, "תפס אלפלגים", המשמש בספר "הדאיה אלקארי" (הולדת הקורא) – הממונחם עברית כהנפשית תמלה. בספר "שעמי המקרא" המיוחדם לרפי יהודה אבן פלעס – פזית היא,

7. ראה ש' מורג, העברית שבש יחיד תימן (ירושלים, תשכ"ט), עמ' 201-202.

8. ג' אליה, בית מקרא טו (ד), אדר תשכ"ג, עמ' 97 ש' 9.

9. אבא בנודי, תרביץ כו (תשי"ז) עמ' 386 – לענין ספרי יהודאיה אלקארי, עיבודי ותרגומי, ראה אבא בנודי, בית מקרא ה-ג ניסן תשי"ח, עמ' 6 ואילך.

אחר. לְמַל פִּירוּשׁוֹ יִהְיֶה מִבֵּטִי וְאֵלֶּי לְמַלָּה מְשֻׁמֶה יִדְקֶה. אֵךְ מִחֲדָן לְעוֹלָמֶן שֶׁל תְּשׁוּבוֹת הַשְּׂמִיכוֹת אֲחֵת מוֹצֵא הַמִּתְחַחֵת וְאֵת: wink בְּאֵלִילִית, Augenblick בְּרִמְנוֹת, עֲרִיבִים הַגֵּעַת שְׂמִיכוֹת הַעֵץ מִפְּאֵן וְחֶלְקִיק קֶצֶר שֶׁל זֶמֶן מִפְּאֵן, וְאֵךְ לְשׁוֹנוֹת קֶלְסִיטִית – אִירִית וְגִלִּית – מַעֲרֻזֹת עֵלִילִית.

עֲרִיבִים מִשְׁלֵל, שְׂמִיכוֹת מִנֶּטִי זֶה הוּא שִׁכִּית, וְנִירָה לֵב לְהִצִּיעַ שִׁדְיָרָא, מִזֶּמֶן הַמִּסְטוֹרָה הַכִּבְלִי לְצִיָּן הַטַּעֲמֵת מִלִּרְעָ, מַעֲרָקוֹ יִדְקֶה דְּעִיָּא דְּעִיָּא, יִהְיֶה עֵינִי, פִּיִּדְקֶה דְּעִיָּא שֶׁל הַסִּדְרִית, וְאֵךְ מִקָּמֶן לְתַמְנָה עַל הַחֲשֵׁמֶט (הַאֵלִילִסְטִיס), שְׂבַעֲטִיז אֲבֵדָה הַעֵץ מִן הַצִּרְף, וְדִיגִרָא (לֹא יִדְקֶה דְּעִיָּא) הִיא צוֹרֶת מְלֵלָאָה, חוֹפֵעֻת שֶׁל הַשְּׂמִיכוֹת וְאֵת רִעִלּוֹת זֶן, וְאֵךְ צוֹרֶךְ לְהַאֲרִיךְ בְּכָךְ: מִלִּרְעָ יִהְיֶה עֵינִי שֶׁל הַעֲרִיבִית, הִירִיז בִּיסְדָה מִלִּרְעָ ו־ wink שֶׁל הַאֵלִילִית נִתְמַלֵּל מִן הַעַיִן a wink of the eye.

כִּפִּי שְׂאֵמֶרֶנִּי לַעֲלִי, נִירָה לֵב לְהוֹת, שְׂמִיכוֹתִי בְּכָל צִיָּת מִמֶּנֶה זֶה אֵת הַחִיָּית הַחֲבִירָה שֶׁל פִּנִּי הַאֲחִירָנוֹת פִּשְׁאֵן הַהֲטַעֲמָה הִלָּה בַּה; הִם פִּיקֶשׁוּ לְצִיָּן בְּמִנְחָה זֶה, שִׁישׁ לְהוֹת הַבִּרְה וְאֵת פִּיִּדְקֶה עֵינִי, כִּלְמוֹד – שְׂאֵן לְהִשְׁתַּחֲוֹת כִּלְכַל פִּהֲרִיחָה, שְׂאֵן לְהִשְׁעִים אֲחֵת, וּמִכֵּלֵל לֹא אֲחֵת שׁוֹמֵעַ זֶן: אִם אֵךְ הַהֲטַעֲמָה הִלָּה בַּחֲבִירָה שֶׁל פִּנִּי הַאֲחִירָנוֹת, מִשְׂמֵעַ שֶׁהִיא הִלָּה בַּחֲבִירָה הַאֲחִירָנוֹת, שֶׁנִּי הַמִּנְחָה, יִצְרָא וְדִיגִרָא, עַל הַהֲטַעֲמָה בַּחֲבִירָה שֶׁל פִּנִּי הַאֲחִירָנוֹת הִם מוֹסִפִּים אֲפֹא, וּמִכֵּלֵלֹת מִשְׂמִיכוֹת הַסִּדְרִית הִם מוֹנִיחִים נִתְנֵד קוֹטִיב: יִצְרָא פִּירוּשׁוֹ יִהְיֶה יִהְיֶה, יִהְיֶה, וְאֵלֶּי יִדְקֶה פִּירוּשׁוֹ יִהְיֶה עֵינִי, יִחְסִיפָה גְּמֻרָה.

חֲכִיז מִמִּסְטוֹרָה שֶׁל בְּכָל תִּפְשֵׁי אֲפֹא אֵת מִהוֹתָה שֶׁל הַהֲטַעֲמָה תִּפְשִׁיהַּ פִּנְחִית: לִפִּי הַצִּיָּתֵנוּ נִירָה, שְׂמִיכוֹתָה זֶה זֶה לְתִפְשִׁיהַּ הַמִּשְׁתַּקְטֶפֶת בְּמִנְחָהּ הוֹדִירִים-הַעֲרִיבִים 'מִסְכָּה' וְחִפְסָה, הַמִּצִּיָּתִים אֵת הַהֲטַעֲמָה, וְאֵשֶׁר עֲמִדְנָה עֵלֵיהֶם לַעֲלִי.

עֵינִי לְהַצִּיר, שְׂמִיכוֹתִי הַטַּבְרִית יֵשׁ בַּה מִנְחָה, הַמִּקְבִּיל לִיִּדְקֶה מִשְׁרִי בַּחֲנוּת – מִצֵּד רִקְעוֹ מִשְׂמִיכוֹתִי, וּמִצֵּד הַעֲרִיבִית, שֶׁהוּא מִצִּיָּן אֵת הִיִּעֵדֵד תַּחֲוֹלָת הַהֲטַעֲמָה בַּחֲבִירָה, אֲמִם אֵת הִיִּעֵדֵד תַּחֲוֹלָתָה שֶׁל הַהֲטַעֲמָה הַחֲנִיכִית: פִּנְחִית לְמוֹנֵה יִחְסִי, שֶׁנִּי מִצִּיָּתִי הַמִּסְטוֹרָה הַטַּבְרִית אֵת הִיִּעֵדֵדָה שֶׁל הַחֲנִיכִית, בְּמִקָּמֶן שִׁישׁ חֲשִׁיבִית מִיִּחְדָּה לְצִיָּתָה שֶׁל עֲכֻדָה זֶה. וְהִירִיז דִּגְמָה אֲחִירָת לְכָךְ:

יִאֵרֵב לֹא יֵשֶׁר חִסְף מִשְׁלִי לֹא יֵשֶׁנִּי גִעִי, וְכִנֵּה מִסְטוֹרָה פִּאֵן הִיא לְצִיָּן, שְׂמִיכוֹתִי יִשְׁעִי (אֵיִיב כֵּס, כֵּב), שְׂשׁוֹרָשָׁה הוּא 'שִׁרָה', אֵין בַּה גִּעִי, וְאֵלֶּי הַצִּיָּתִי יִשְׁעִי (מִשְׁלִי ד, טז), שְׂשׁוֹרָשָׁה הוּא יִשְׁעִי יֵשׁ בַּה גִּעִי, וְכֵן: יִהְיֶה אֲוֵר יִשְׂרָאֵל גִּעִי וְחִירָה אֲוֵר הִלְכָה חֲסָף: פִּנְחִית מִסְטוֹרָה הִיא שְׂמִיכוֹתָה 'אֵר' בַּצִּרְף 'אֵר' –

17. עֵינִי בְּמִמְרָאָה שֶׁל David Greene, "In Memento, in actu oculi", (1969), pp. 25-31 (Dublin University Press).

(חֲדָבֵר הַמִּתְחַחֵת) בִּשְׂעִיהַ שְׂאֵצְעֻתָּ שֶׁל אֲדָם אִזְדָּבֵר אֲחֵר מְשֻׁמֶסֶן לִידָה, וְיִיָּע – מִצִּמְקֵן הַעֵץ אִזְ תַּעֲוֶה מִהִירָה שֶׁל הַעֵץ. וְאֵת הִיא מִשְׂמִיכוֹתָה שֶׁל הַמִּלָּה הַעֲרִיבִית מִלִּרְעָ אֲשֶׁר בִּרְ-בִּהִלָּל מִבִּיאָה אֲחֵת פִּתְרֻתָהּ הַעֲרִיבִית שֶׁל יִדְקֶה דְּעִיָּא.

חֲוִלָּתָה שֶׁל הַמִּתְחַחֵת טַבְרִית זֶן שְׂמִיכוֹתָה בֵּין מִנְחָה הַחֲנִיכִית הַמִּסְטוֹרָה הַעֵץ, יִהְיֶה הַעֵץ, לְכֵן הַפִּירוּשׁ שְׂבַעֲטִיז לְשִׁמְיוֹשׁוֹ שֶׁל הַמִּנְחָה יִדְקֶה בְּמִסְטוֹרָה הַכִּבְלִית, אֲוֵת מוֹצֵאִים בְּכִמָּה וְכִמָּה לְשׁוֹנוֹת, בְּנוֹת קְבוּצוֹת שׁוֹנוֹת, הַמִּתְחַחֵת הַמִּרָאָה, שְׂמִיכוֹתָה חֲנוּת הַעֵץ הַמִּהִירָה בִּאֵה לְצִיָּן מִשְׁשֵׁן קֶצֶר בִּיחֹתֵר שֶׁל זֶמֶן. הַמִּסְטוֹרָה שׁוֹלִידָה הַמִּתְחַחֵת וְאֵת מִצְרָה בְּכִתוֹב יִהְיֶה עֵינִי בִּזְוֹ וְאֲנֹכִי (מִשְׁלִי כֵּג ה), וְשִׁם-עֵצִים לְעִינֵי זֶן, יִהְיֶה עֵינִי, עוֹלִלָה בְּלִשׁוֹן חֲכָמִים, מִלֵּת 'חֲרָף' גִּירָתָה מִן הַשִּׁירָשׁ יִרְפָּקִי, שְׂמִיכוֹתִי יִתְנַעֲרָה אֲחֵת וְאֲנֹכִי, כִּךְ הוּא בְּמִקָּמֶן, בְּדָבָר הַכִּתוֹב 'עֲמֻרָה שְׂמִיכִי יוֹלֶפֶט' (אֵיִיב כֵּו, יא), וְכֵן הוּא בְּלִשׁוֹן חֲכָמִים, כִּנְיָן 'טַטְרָנוֹן שֶׁשֶׁי רֹאשִׁיהַ חֲנֻנִים כֹּאֲרֵן וְאֲנִצְרִיתָה רֹפֶפֶת' (חֲסִפְתָּה וְכֻחִים ג, א), וּמִפְּאֵן אֵךְ יִהְיֶה יִתְנַעֲרָה הַרְבִּיעִית 'רִפְרָף' הִיא הִיא מִשְׂמִיכוֹתָה.

מִלֵּת מִלִּרְעָ, שְׂבַר-בִּהִלָּל מִבִּיאָה פִּתְרֻתָהּ שֶׁל 'דְּקֶה דְּעִיָּא' מִשְׂמִיכוֹתָה יִהְיֶה עֵינִי, יִחְלִיקֵן קֶצֶר בִּיחֹתֵר שֶׁל יִחִידָת הַחֲנִיכִית, וְכֵן אֲמִיר הַעֲרִיב עַל מִי שְׂמִיכוֹתָה מוֹפְלָל בִּיחֹתֵר שֶׁהִיא מִלִּרְעָ יִהְיֶה עֵינִי מִיחֹתֵר יוֹתֵר מִחֲרָף הַעֵץ. אֵךְ הַעֲבִירָתִי יֵשׁ בַּה צוֹרָה, הַגּוֹרָה מִן הַשִּׁירָשׁ 'טַרְף', שְׂמִיכוֹתָה יִתְנַעֲרָה הַמִּהִירָה שֶׁל הַעֵץ, צוֹרָה זֶה, 'טוֹרָף עֵינִי, שְׂחִשְׁפָה זֶה בְּ-חֲכָמִים שֶׁל הַמִּכְרִיתָה דִּרְי' יִשְׂמִעָלָה הִיא בִּאֵה, כִּתְבִּידִי שֶׁנִּי הַחֲנִיכִית, הִיא מִקְבִּילָתָה שֶׁל 'חֲרָף עֵינִי בְּגִרְסַת כִּתְבִּידִי אֲחֵר, יֵשׁ חֲסִפִּיר בְּ-חֲכָמִים אֵת 'טוֹרָף עֵינִי מִן 'טַרְף' שְׂעִינֵנו יִדְקֶה, בְּלִשׁוֹן חֲכָמִים; אֵךְ הוֹסִיף בְּ-חֲכָמִים וְצִיָּן, שְׂאֵן הַסִּדְרִית חֲנוּתָה בַּה צוֹרָה הַגּוֹרָה מִן 'טַרְף' שְׂמִיכוֹתָה יִתְנַעֲרָה הַמִּהִירָה שֶׁל הַעֵץ, יִדְקֶה, יִדְקֶה חֲסִפִּית, וְעוֹד הַעֵר זֶה בְּ-חֲכָמִים עַל יִחְסִי עֵינִי שְׂמִיכוֹתָה שְׂמִיכוֹתָה, שְׂמִיכוֹתָה יִהְיֶה עֵינִי, וְאֵשֶׁר הוּא, כִּכֵּל הַחֲנִיכִית, הַמִּסְטוֹרָה בְּאֲרָמִית הַמִּעֲרִבִית כִּנְיָן הַמִּסְטוֹרָה 'טַרְף' מִקָּמֶן דְּעִיָּא, 'טַרְף' שְׂמִיכוֹתָה הַעֵץ, יִצְצִיָּן הַעֵץ – הַשִּׁירָשׁ בְּסִדְרִית, כִּפִּי שְׂמִיכוֹתָה בַּחֲמִשֵּׁן הַעֵץ, אֵךְ לְדִפּוֹס הַסִּמְנוֹת חֲסָף עֵינִי יִדְקֶה שֶׁל מִנְחָה מִמִּצִּיָּן אֵת הַהֲטַעֲמָה.

13. צוֹרָה שֶׁל הַשֵּׁם 'חֲרָף' בִּשְׁנֵי טוֹלִים מִקָּמֶן בְּכָךְ – כִּפִּי שְׂעִינִי בְּ-חֲכָמִים, כִּפִּי שְׂמִיכוֹתָה יִיבֵן (לְרִשְׁלִים, חֲשִׁלִּי, עֵמֶ 126 – שְׂמִיכוֹתָה מִשְׂמִיכוֹתָה שְׂמִיכוֹתָה, אֵךְ-עֵלִיפִי, שְׂמִיכוֹתָה הוּא מִשְׂמִיכוֹתָה יִרְפָּקִי, וְכֵן יִהְיֶה חֲחִמָּה וְעוֹד.
14. רֹאשׁ מִלִּיָּן בְּ-יִהְיֶה בְּעִרְבִי.
15. כִּפִּי שְׂמִיכוֹתָה יִיבֵן, עֵמֶ 428-429, בְּ-חֲכָמִים הַעֵץ לִקְדֵר אֵת הַחֲכָמִית 'טוֹרָף'.
16. בְּחִיכָה הַשִּׁמְנוֹתִי: עֵשֶׂק עֵינִי.

המטורה הללו הייתה פנייה על ראיותיו של המושג הפונטי של ההטעמה פנייה של משר ההברה או הארכת ההטעמה שבהברה. אבל רק מטריצת פבל החזיק במנותנים הפנויים על תפישת זאת, המנותנים צגורא ודגורא, לשם ציח ההטעמה העיקרית וההטעמה; הטברנים נקטו במנותנים המקפילים, 'עצא' ו'חטף', לשם ציח ההטעמות התינוניות והעדרות, ואילו בעניין ההטעמה העיקרית פנוי מנותנים הרגיל, 'מלעיל' -- 'מלעיל' על עיקרון שונה, שפבל הוראה הוא גראסי.

עד שגבול לומר דברים אחרים בעניין המנותנים הטברנים 'מלעיל' ו'מלעיל', נטיף בירור בענין ראשית שימושם של מקפיליםם הפבליים 'צגורא' ו'דגורא'. נטתה הדעת לצד ההנחה, שמנותנים אחרונים אלה, שפנויים הם, הורחם ולידתם בדרכי ההוראה של הלשון לחינוקות של בית רבן, ומעיקרם שימושם בפי המורים, שביקשו לייצג בפי תלמידיהם את תבניתיהן המקינות של התיבות, על מקטעיהן המונטיים ועל נעמתן. ויש ביריע ללמוד לענין זה מדרכי ההוראה המטורחיות של העברית לחינוקות של בית רבן. דרכים אלה שנהגו ביהן מנותנים קבועים לצינתה הרבה, ואשר עדיין נתקיימו פה ושם, מוצאים אנו ביהן מנותנים קבועים לצינתה של ההגייה התקנונית. סברתנו היא, שמנותנים כגון 'צגורא' ו'דגורא' נהגו בפייה של מלמדי חינוקות, שהיו מחזים על תוכה פלוגת או פלגונות, שהתחנך לא הטעימה פראי, או שהטעמה חרבה מן הרגיל. דוגמה, שאף מנותנים אחרים -- שמהם לא נמנרו כל הצורך -- מטייעים לסברתנו. הבה נעין בפרשה אחת, שרואים אנו אותה צמודה לענין, היא פרשת המנותנים המשמשים במטורה הפבליית לשם צינה של הגיית הקמץ.

שלושה הם המנותנים שמתבירי פבל מצייעים בהם את הגיית הקמץ: (א) 'מציפץ פוגמא'; (ב) 'מציפץ פוגמא'; (ג) 'אומצא'.

הראשון משמעותו בהדיה, ואין לנו לשנות בו פאן; ואילו שני האחרונים נראה שהנחתו חזקרים מקום לעמוד בו על גורונם. נסתה במנחה האחרון -- 'אומצא': מה היא משמעותו? השורש 'מציפץ' / 'אומץ' משמש בלשון חכמים בהוראת 'סגרי' -- ונזכיר פאן פי יחזקאל קוטשיר דן בו פשוט זה בשניים מכתביו, הראשון מאמרו 'פגומא (טולקא) של הארמית העברית', והשני מחקרו הנזול, מאמר, אשר לדאבון הלב לא וכה מחברו לדאונטו יצא לאור, הוא 'מפיעות המילונות של לשון חז"ל (לרבות בעית השואת לשון חז"ל ללשון המקרא)' -- הוא פרי

[ר' עמ' 264]

21. לענין זה ראה: על יסודותיה של קריאת העברית בפני העדות, לשוננו לעם ע"ג (חשור) -- מרחשון תשי"ז, עמ' 43-27.

22. ראה י' ייבין, וניקוד הפבלי, עמ' 43.

23. חרביץ לג (חשכ"ד), עמ' 118-130 (לענין זה: שם, עמ' 129).

24. ערכי המילון החדש ללשון חז"ל, מפעל המילון החדש ללשון חז"ל, אוניברסיטת פריז-אילן, תשל"ב, עמ' 28-82. (לענין זה: שם, עמ' 66).

(59) [245]

י'ל'א'ל' (ישעיהו י"ז) יש גטיא ואילו בצורף 'אור' ה'ל'קנה' (ישעיהו ל, כו) און גטיא.

היחס בין המנותנים הטברניים 'עצא' 'הרמת קולי', הטעמה (תניינית)¹⁹, ו'חטף' 'חטיפה', מקפיל אפוא ליחס בין המנותנים הפבליים 'צגורא' 'השהייה', 'הארבה' ו'דגורא' 'הרף עין', 'חטיפה'. שלא פמנותנים הטברניים 'מלעיל' ו'מלעיל', שענינם שתי הברות שונות בתיבה -- ההברה שלפני האחרונה וההברה האחרונה, מצייעים כל המנותנים הללו לאותה ההברה, ההברה שבה התטעמה (העיקרית) -- במנותנים הפבליים: התניינית -- בטברניים) חלה או אנה חלה. אף נזכיר כאן, שבארמית השוכרונית 'חטף עצא' 'הרף עין' הוא מקפילו המשמשי המרויך של 'דגורא' 'עצא' שפסורית; הקפלה סמנטת זאת יש בה לאיש איש ו'סוף את ההסבר שתעלינו אותו פאשר למקורן של המנות הפבלי 'דגורא'.

השימוש הולות במנות 'חטף' -- ובארמית 'חטפא' -- לצינה של תנועה חטופה, רוצה לומר לציח מומשיהם של השוא היע והחטפים, קרוב הוא פרקעו הפונטי לשימוש 'חטף' לציח היעדר ההטעמה התניינית. ואם נאמר, שגופשם של המנותנים המצייעים את ההטעמה קדם לעלייתם של המנותנים המצייעים את התנועות (ראה לעיל, עמ' 236), נכלל להנחת שהשימוש במנחה זה לשם צינה של היעדר ההטעמה התניינית קדם לשימוש בו כסימן לשוא.

סיכומן של הענין בפרשת המנותנים 'צגורא' -- 'דגורא' במטורה בכל ו'חטף' -- 'עצא' במטורת סבריה מלמד, שתפישת מוחתה של ההטעמה פאסכולות

18. ראה י' ייבין, פתר ארם צובה נקרו וטעמיה, ירושלים תשכ"ט, עמ' 172. ראה שם אף לשימוש המנחה ההודי-הערבי 'מלכות' לצינה של תנועה שאין עמה גטיא (כגון 'קמץ מלכות', בניגוד ל'קמץ פאמל ונעיה' -- 'קמץ שלם שיש עמו גטיא').

19. אין אנו באים לדון פאן בשאלה אם המנחה נכחון להרמת הקול (הייע לשיח הולכה הפיסיקאלי) דקא או להיטל מנובר של פמנת אור (הייע ללחץ מנובר) -- רוצה לומר, להטעמה תניינית). בהברות מוטעמות פועלים במנובר ו'רמים שונים -- שנייה הולכה, וישל מנובר של פמנת אור ואף הארכה -- ו'רופס הוא העולה את ההברה מוטעמת, רק בתיבה של יסרי יש בה ללמד איה מן התורכים הללו הוא עיקר (השנה לפני העברית המדוברת בשראל את מאמרים של פ' אור וג' קסלן, מוחות הפיסיקאלי של ההטעמה העברית היסודאליית, לשוננו לג (תשכ"ט), עמ' 208-222).

20. כפי שפבר שיער פריטוריום (1899) *ZDMG* LIII, עמ' 184 (ראה גם קאהלה בדרדוקם העברי של באואר ו'לאנד', עמ' 108), סימן השוא (= החטף) הפבלי פמנחה כסימן המרדטנא 'חסרי' (ק' פאון), או טרי קטנא, מעל האות) -- סימן המצייע תנועה מעין השוא העברי, ואף המנחה 'חטיפה' קרוב הוא במשמעותו למנחה 'מרחטא' שמשמעו הוא 'המאיץ', 'המביא לידי תייה מוהירה'. לשמוש המרחטא ראה, למשל, R. Duval, *Traité de Grammaire Syriacque* (1881), p. 128.

(58) [244]

פ"ח
'מקפץ פומא'
'שיתחא'

וכאמור: הוא 'אימנא', 'טעידה', הוא 'מקפץ פומא'.

יתרו ל' לקמץ על הפתח, שהמסורה הפבילית ייחודה ל' מונח, שאן ל' מקפיל במונחים שנגזרים היית הפתח, הוא המונח 'מציץ פומא²⁹, מונח זה מה משמעותו גושים אע' לשער, שעיינו הנחיה פונטית פלילית שמשמעה 'קפידה', 'חשומת לב מיוחדת', פמשמעות זאת משמש 'ציץ' בסורית שהולרואו 'הקפיד' על', 'טיפול במסורות ובהוראות בדבר³⁰', אם השערתנו סבירה, ניתן להניח, שהמונח בא מניקור' להורות על ההקפדה המיוחדת שיש לנהוג בה בהגיינתו של הקמץ. הנועיה האחרית הנמוכה אנה רחוקה פגונה ריחוק גדול מהמקפילתה הקדומה, היא הפתח, ומשום כך ראוי להקפיד בהגיינתה יותר מאשר בהגיינת תנועות אחרות. נראה לנו, שהכמי המסורה בקישו קומר פמנח זה, שאם לא ייתן אדם דעתו על עיצוב חלל פיו בצורה ההוללמת את הגיינתו של הקמץ, לא ייבדל הקמץ שפסור מן הפתח.

ואפשר, שהמונח 'מציץ פומא' שמשמעותו, כאמור, פלילית היא לענין ההקפדה, קדם למונחים 'מקפץ פומא' ו'אימנא': האחרונים יש בהם, כפי שראינו, הנחה פונטית מרוקדקת, הנפונה על מהותו של הניקוד הפונטי שבין קמץ לפתח, וההיגיון אומר, שאופן הגיינתו של הקמץ הייתה מחזרת לאותם הכמי מסורה שטבעו מונחים אלה. לעומת זאת אין המונח 'מציץ פומא' מלמד, שמהות הגיינת הקמץ הייתה בודדה לחכמי המסורה שהבאיהו לעולם, שחיי, כאמור, אין הוא מורה על אופן הגיינתה של התנועה, אלא על ההקפדה והזהירות שיש לנהוג בהם בהורחבתה. מכאן אפשר להעלות, שמהות זה שמש כפי חכמי המסורה קודם שנתחזרה להם מהות הגיינתו של הקמץ.

בין כך ובין כך, מסתבר, כפי שאמרנו לעיל, שבהי מרביץ של חורה ושל לשון ובתי אולפא לתעוקות של רבן היו בתי הטביעה של מונחים אלה: מעקרים נהוג המונחים כפי מלמד תעוקות לתחזות בהם את תלמידיהם אורח דובר משרים. ואעיר אגב האורח, שטי שראח מלמד תעוקות מפני חזקן המרדוך

29. למנח ות ראה י' ייבן, שם, 116-117, p. 116, Textus III (1963), G.E. Weil.

30. ראה פרקלמן בלסיוןן הסורי: 'צומא' - *curans* - 'מציפת'; *curam* - 'מציפות'; *studium* - 'מציפות'. והשוה עוד לעיינו את הצורך 'ציץ וכהו' יכתב בהוראות, המבא במילתה של J. Payne Smith. - בארמית של התרגומים נטחה משמעותו של השורש לשדה תדאגה: 'ציץ' הייתה פתחנים יונתן לשמא ט, ה הרינוטו של 'ציץ'; וכן 'מציפת' (שע נ 11) = 'ציץ' (דמ' מב, 16) = 'ציץ' (שע' נ 11) = 'ציץ' (ח'ג) = 'ציץ' (ש'א' יא, 12) = 'ציץ' (ח'ג) = 'ציץ' (ח'ג) = 'ציץ' (ח'ג).

הילולים למפעל חושב, שהמנח יסודו באוניברסיטה בראיין. במאמרו הראשון דן

יחזקאל קוטשר בשאלת היות שבין 'עצם (עצמים) שבלשון המקרא לבין 'עצמי' שבלשון חכמים (כך צורתו של השורש - 'עצמ' ולא 'עצם' - אף בלהגים ארמיים ובערבית *عظم*), והציע הסבר, אשר לפיו צורתו של השורש בלשון חכמים - פאמור, 'עצמ' ולא 'עצם' - אנה תוצאה של שיפול עיצורים; תולדה היא של השפעת הארמית, שבה צורתו של השורש היא 'עצמ' ²⁵, השורש מצוי גם בארמית הפבילית, וכבר העיר על כך מורנו י'ג אפשטיין ²⁶, והררחה משמש פונדון המשמעי של 'פתח': 'למיסין ולמפתח' (שבת קמ, ע"ב), 'דקא עמין ופתח' (בוצה כב, ע"א). אף המנדנית הסורית מציינת על שמשו של 'אמין' ('עמין') לענין טעידה²⁷.

'אימנא', מונח המסורה הפבילי לציון הגיינתו של הקמץ, משמעותו הריחה אסוא 'סוריד', והוא נגזר המשמע של המנח הפבילי 'שיתחא' המורה על הגיינתו של הפתח. אין צורך לומר, שהמונח 'אימנא' רקעו פונטי במובנה, שהרי אף פונטיקאי ב'ימינו מדיר את התנועות 'פ'פתחות' ו'כ'סגורות'. ועוד יש לומר כאן, שהמונח, כרענו 'מקפץ פומא', ראה של למש יש פו לגבי שאלת מהותו הפונטית של הקמץ הפבילי; מבהינה פונטית משמעות 'הסוריד' כאן הריחה הגיינתה של תנועה נמוכה פחלקן האחורי של חלל הפה²⁸.

לפי דרכנו נמצאנו למדים, שהמניח הפבילי יש פו הקפלה מלאה בין שניים מן המונחים המציינים את הגיינת הקמץ לבין המונחים המציינים את הגיינת הפתח, והניקוד המשמעותי בדרך:

25. קוטשר, מרביץ, שם, עמ' 120, מעלה שתי אפשרויות של הסבר באשר למהות ויקחו של 'עמין' בלשון חכמים לעמין הארמי: מכאן אפשר ש'עצם' המקראית הפכה ל'עמין' בהשפעת הארמית; ונכאן, אפשר ש'עמין' שבלשון חכמים שאולה במשירין מן הארמית.

26. מכוה לנטח המשנה (ירושלים, תש"ח), עמ' 280-281.

27. לעיינו חשבה העבריה, שבמנדנית משמש 'אמין' לענין טעידה הפה: 'אמנצלה לפומה' - 'טור את פיר' (אפשטיין, שם, עמ' 281, הע' 11; R. Macuch, E.S. Drower, p. 22, (אוקספורד, 1963), *A Mandate Dictionary*). לסרית ראה פרקלמן בלסיוןןן הסורי.

28. רוצה לומר: הקמץ הפבילי נהנה כחמעה אחרית-נמוכה (a), לדיונים באשר

למהותו הפונטית של הקמץ הפבילי ראה י' ייבן, שם, עמ' 41, ויש להוסיף על האמור שם עוד ראיה לכך, והיא חשבה, שהקמץ הפבילי היה a (לא a), ראה זאת עלילה מניקור' של ספר הלכות פסוקות, בויקוד זה אחת מוצא שפתח נעתק לקמץ לפני י (הא המלפעה המתלה בצורות העבריות 'שוא', 'קנה', ובכתיבים הצמודים של הירביץ לנסח, כנן 'קני') ומעתה פונש זה הריחה הידומה של הנה קדמי (הפתח) להנה אחורי (הקמץ) לפני הנה פונטי-אחורי (הח'). ראה במאמרי, לתורת היותה של הארמית הפבילית, לשוננו לב (תשכ"ח), עמ' 85 הע' 75, אף בסורית המורחית מצוי מעתק זה.

בפרשת זאת של דיקט מנחיים לרקע הפונטי מכאן ולרקע הנראשי מכאן, דרך הדגש בין המונח הפבלי 'זויטפא' לבין המונח הטכני 'שוא' הריחו, כדרך הדגש בין 'צוגא' ו'דינא' הפבליים לבין 'מלעיל' ו'מלערע' הטכניים.

המונחים הטכניים באים לעולם, כנראה, פאזאם ימים ראשונים של הנקוד והעבר, אשר בהם, טרם היוו טיפני נקוד להנצחת השמות וטיפני טעמים, הייתה דעתם של חכמי הנקוד והמסורה נחונה לעיין טיפנות של ההנצחה בין חובות השורה בכתיבתן ושונות בקראתן (הומוגראפים), כגון חיבה הכתובה 'ידע', שאחת יכול לקרוא אותה 'ידע' ואתה יכול לקרוא אותה 'ידע'.

המונחים 'מלעיל' ו'מלערע' משמשים להבחנת הומוגראפים הפבליים במקום הטעם פרישמות אחות בספר 'אכלה ואכלה'. רשימה מס' 51 פותחת במלים: "י"ב חוגן חד מלערע וחד מלעיל וטיפנות", רשימה זאת מונה זוגות של חיבות הומוגראטיות במחולת הטעם, כגון אֶמְלֶקֶה נָא (ברא' יט, כ) – אֶמְלֶקֶה נָא (שמו"א כ, כט); דָּלָה (שע' לח, יד) – דָּלָה (אזכ' כח, ד). מה צרינו מונחים אלה ביסודם?

ההשערה על שאלה זאת אינה קלה. בכל שאנו יכולים להעלות מן המצוי במקורות שונים, בעברית ומהוצה לה, נראה שהמונחים הללו, ששימשו, כאמור, להבחנת הומוגראפים והבדלים רק בהטעמה, ציינו מעיקרם שתי נקודות נפרדות, ונקודה כאן ונקודה שם. העדויות הממשיות שפדינו על השימוש בנקודות לציון הבדלי ההטעמה שתיים הן בלבד, אחת מן המסורה הפבליית ואחת מן המסורה הטכנית. להרעום אנוקלים ועדויות אלה מראות שהנקודות באות מתחת להיבה במסורה הפבליית ומהעל החיבה במסורה הטכנית. רוצה לומר: נקודה מתחת לחיבה פהברה שלפני האחרונה בהטעמת מלעיל ובהברה האחרונה בהטעמת מלערע במסורה הפבליית וכנראה כזה מעל החיבה במסורה הטכנית³³. נדרך

33. ועוד אמר, פראיית-חיזוק לזיקתו ההיסטורית של השם 'שוא' לשם הטורי 'שוא', שהודו פבלי של ימנו קוראים לסימן שתי הנקודות (:): הבאות בסוף החלפה במשנה פשם *šaw*, ובכל הנראה מוטות בת דורות היא בסי יהודי פבלי; ואין *šaw* אלא 'שוא', בהגייה פבליית קדומה שבה הוסיף השוא תנוע פפת.

34. לשימוש מונומי אלה לציון מקום הטעם פאכלה ואכלה, ראה גם רשימות מסי 32 (שעמי' לעיל), 225 (מלערע – מלעיל), 372 (שעמי' מלערע – מלערע), 373 (מלערע – מלעיל).

35. העדות שבמסורה הפבליית (לאיכה ב, יט): 'ידע כח דק והוא בריגא לתוריע וטוראי רי' קור' [G. E. Weil, *Textus* II (1962), p. 106] – הנקודה שמתחת ל' נציית הטעמה מלערע והנקודה שמתחת ל' הטעמה מלעיל (ראה דבריו של חיים רבין, שם, הערה 110).

העדות שבמסורה הטכנית לתרעום אנוקלים (ברא' יט, טז): 'להלא חו' [= תרעום וק] להלא טעם מלעיל' 40] (אמסטודאם, 1896, *Die Masora zum Onkelos* – [S. Landauer,

את תלמודי, והחומר בידו, באשר לתוצית הצירי או החולם, ומונח פתח במונחים כגון *ilalak* ו'ח' (להצית הצירי) או *lamim* (חומות *ilalak* כגון פיר' – הדבק שפתח; להצית החולם) – ונער בהם אם נחשלו, מי שראה מנער וזי הדינה עשיר, אם דימין עתיר לו, להעלות בעי' רוחו את מלמד התורה בבל של ימי החלמוד והאזנים, כשהוא מנחה את תלמידיו במונחיה, אומץ וקוסץ את פתי, יוצף פתחיהו, וקופץ וקופץ על מי ששנעו עולה לפתחיה.

נשוב עתה אל המונחים הטכניים המציינים את הטעם. עובדה מעניינת, ראה שהטכנים יש להם מונח פונטי המציין את ההטעמה המציינת – הוא 'הנציא' – ואין להם מונח פונטי המציין את ההטעמה העיקרית; שלא פמונחים הפבליים 'צוגא' ו'דינא', שפונטיים הם, המונחים הטכניים 'מלעיל' ו'מלערע' יסודם, פכל הנראה, נראשי.

במאמר מוסגר נעיר, שערוב החומים זה של רקע פונטי מכאן ורקע נראשי מכאן מתגלה אף בשמותיהם של טיפני הנקוד. ודינו אם נשרה את שמות טיפני התנועות 'פתח', 'קמץ', 'צירי', 'חולם' ו'שורק', שמות שרקעם פונטי, לשמות 'סולי' – שם שמשמשו, פכל המקובל, 'אשפולי', והוא דימיו לצורת שילוש הנקודות – או לשם 'שילוש נקודות' המציין אף הוא את הסולי; והם הדברים פאשר לוחס פין השם 'שוא', שבמקורו ציין פכל הנראה את שני הנקודות השוות, הבאות ו' מעל וז', לבין השם הפבלי 'זויטפא', שמשמעותו פונטית, ועיניה ההגייה החטופה.

31. ראה העברית שכפי יהודי תימן, עמי' טו.

32. לענין הדין שנתנו בו מלמודי תינקות ראה ניטון לו, ע"א: 'זהו מקרי דרדק דאוריית רב אחא על דעת רבים דהוה ששע בנטיק ואחריה רבנא דלא אשכחא דרייק מוחתה' (להשקפה נבדלה על ענין זה ראה כ"ב כא, ע"א: 'הני תרי מקרי דרדק חד גריס ולא דייק וחד גריס מתבנין והוא גריס ולא דייק שבשעתא ממילא נפקא').

33. לשמותיו של השוא ראה מאמרו של א' דותן, שמוחיו של השוא פראשיתו של חרדוק העברי, לשונות ט (תשי"ד), עמ' 13–30. באכר *Die Anfänge der Hebräischen Grammatik*, לייפציג, 1896, עמ' 18 הע' 3) הסביר את השם 'שוא' כמחץ וקרה לסימן זיונה בסורית, שתי נקודות הבאות ו' מעל וז', והוא סימן של טעם. בסורית נותנו גם סימן פיסוק, הנקרא 'שוא' 'השויים', והוא מציין שתי נקודות (שונות) הבאות זה מעל זה. יסו עמד דותן על הדימיון שבין עקרון השימוש בסימן הטורי 'שוא' לבין עקרון השימוש בשוא הטכני. ואביא כאן את דבריו בשינוי-מה של היצו וניסוח: הראשון, סימן פיסוק הוא, מצין את חלוקתה של הדינה המחפריית, האחרון הוא סימן לגבולותיה של ההברה, שכן בעיקרו הוא בא לציון את חלוקת המלה להבדלותה (לראיית זאת את מסקדו של השוא בימאמר על השוא' וב'דרדוק' הטעמים ראה דותן, שם, עמ' 13–

במקום תחולת הטעם, אלא גם לגבי תיבות שנבדלו זו מזו באחת מהעניות. וטעני קטירות פאן: (א) הומוגראפים שבאחד מהם נציג' ובשני תנועה מלאה, כפן: 'למשפחות' - 'מלרע' (בנקודה תחתית) הריהי 'למשפחות' ואילו 'למשפחות' - 'מלרע' (בנקודה עילית) הריהי 'למשפחות' (ב) הומוגראפים שבאחד מהם תנועה השייכת לקבוצה מסוימת ובשני תנועה השייכת לקבוצה אחרת: 'נתן' - 'מלרע' הריהי 'נתן' ואילו 'נתן' - 'מלרע' הריהי 'נתן' - 'מלרע' - 'מלרע' הריהי 'נתן' ואילו 'נתן' - 'מלרע' הריהי 'נתן'.

דרכם של הטברנים בשימוש המיוחד 'מלרע' 'מלרע' בשתי קטירות אלה מקבילה לדרכם של הנקדנים הסוריים בשימוש בנקודות המבטאות; אבל הטברנים השתמשו בעקרון ההבדלה אף בקטעוריה שלישית - היא קטעוריה הומוגראפים הנבדלים במקום תחולת הטעם, כפי שראינו לעיל, אסכולות הנקדק של הסורית לא נדקדקו לקטעוריה אחרונה זאת, משום שכסורית אין הטעם פונמי.

שנים היו פני הדברים באסכולותיה של פבל. המסורה שבכפית-ירי בבליים אין בה מונחים שאפשר ללמוד מהם על השימוש בנקודות מבטאות לצורך ההבחנה בין הומוגראפים. אבל העקרון עצמו קיים, בשינוי-לבוש ובגלגול-דמות. נחזור ונפול, כי הדברים אמורים לגבי אותם ימים ראשונים של פתחה מטרבנות הטעמים והנקוד, דורות שעדיין לא היו בהם סימנים לתנועה, סימן לתנועה סימן להברה, תקופה של לבט ושל בקשת דרך. פאחם ימים, יסדו חכמי המסורה של פבל את עקרון ההבחנה על שני אודים, הראשון שבהם השימוש

39. אז תנועה הממורה את השוא הנט מהמה תנסיות המורס-סונמיות, כפון 'שורק (נמח) או חירק (יחלולת).

40. ראה רשימות מס' 11, 45-50 בספר 'אכלה ואכלה'. תשעה גם רשימות 26, 27, 29, 28.

41. להיאורן של קבוצות אלה ראה ערך 'עקד' באנציקלופדיה המקראית, כרך 1, מוריס 838-839; p. 18. S. Morag, *The Vocalization Systems*.

42. רשימה מס' 5 בספר 'אכלה ואכלה'.

43. לשימוש הנקודות המבטאות בסורית לגבי הומוגראפים הנבדלים בשוא וע לשמות תנועה מלאה ראה: (לונדון, 1953) *Syriac and the Accents in the Diacritical Point*, J.B. Segal, pp. 15-20. לשימוש לגבי הומוגראפים הנבדלים בשתי תנועות שכל אחת מהן שייכת לקבוצה אחרת ראה שם, עמ' 20-22. וראוי להוסיף באשר לשימוש הנקודות המבטאות לגבי הומוגראפים הנבדלים בשוא וע לשמות תנועה מלאה, כי ברישומות שבספר 'אכלה ואכלה' משמשים המונחים 'מלרע' ו'מלרע' בעיקר לגבי תיבות שבתן הניגוד בין השוא לבין התנועה המלאה הוא באותיות השימוש (כפון 'למשפחות' - 'למשפחות'), ואילו בנקוד הסורית משמשות הנקודות המבטאות לציון של נגוד זה באות פללי. הטפה בפרוזה: נגוד בין שוא לבין תנועה מלאה באותיות השימוש שבה בעברית, ואילו בסורית אין הוא מצוי.

הניחא, שהמונחים 'מלרע' ו'מלרע' ציינו, כדרך הנהגת בסורית, נקודה עילית ונקודה תחתית; אפשר שכך היה הדבר מעיקרו - ולאחר מכן, לאחר שבבר תחול השימוש בסימני הנקוד בהיקף מסוים (אם כי לא באופן מקיף ומלא, שהרי לאחר שהחל השימוש בנקוד בצורה שלמה, נעשו הנקודות המבטאות מיותרות)³⁷, החלו סוריים פבל משתמשים בהם מתחת לאותיות ובסורית סבורה מעל האותיות - כפי שלא יתערבבו בסימני הנקוד הריגלים, שבאו בבבל מעל האותיות ובסורית מתחת לאותיות.

אם אכן יסודם של המונחים הטברניים 'מלרע' ו'מלרע' הוא גראפי - כדור ההבדל בינו לבין רקעם של המונחים הפבליים 'נערא' ו'נערא', שהוא פונטי. בין כך ובין כך, ראוי להדגיש את חשיבות מקומו של העיקרון של ההבחנה בין הומוגראפים בחשיבה הפלשית של אסכולות חכמי הנקוד הראשית עלייתן. עיקרון זה הריהו, בשינוי גס, בודית אב-שיטה בחשיבה הפלשית-המבנית של הדורות האחרונים. ההבחנה בין הומוגראפים הריהו, לאמיתו של דבר, שימט (contrast, opposition) בין תונות מלים הנבדלות אך ורק בפונמה אחת; ודרכם של הטברנים בשימטן של תונות כפון דלן - דלן הריהו פדרפו של פלשן כן ימנו המנע את שם העצם *import* לפועל *import* פאונולית, והדומים להם.

עקרון ההבחנה בין הומוגראפים שאול פכל הנראה, כפי שהניח גרין, מדרך של אסכולות הנקוד של הסורית³⁸. אבל אין דרכה של אסכולת פבל בשימוש בעקרון הכתה זה פדרפה של אסכולת סורית, ומאחר שהפרשה היא מטיפשה ומורכבת, והיא מאירה את תורתן הפלשית של האסכולות העבריות, נאמר בה דברים אחרים.

הטברנים נקטו בעקרון ההבחנה בין הומוגראפים - הבהנה אשר לפי המשער ציינה, פאמור, בנקודה העילית והתחתית - לא רק לגבי תיבות שנבדלו זו מזו

תקודה שמעל היא מצינת הטעמה מלרע, ואילו הנקודה שמעל הה' הטעמה מלרע (על צדות זאת העירי בטוב פרוס' ייבין).

36. *MGW XXX* (1881) pp. 348-367, 395-405.

37. אפשר שבמסך תקופה מסוימת תקיימו הנקודות המבטאות בנקוד העברית גם לאחר שהמבטא סימני התנועות, כשם שהסורית מקיימת אותן, מתוך דבקות במסורת, עד היום - אבל צדות לכך אין בידינו.

38. ראה בערך 'עקד' באנציקלופדיה המקראית, כן: S. Morag, *The Vocalization Systems of Arabic Hebrew and Aramaic* (1962), pp. 15-18. (האג 1962).

(לגבי הסורית) 41-46.

הולמונאפטים הנבדלים פאחת מחנוניותיהם כלבד, הוא מעט, אבל אין לדחות בלא פלוג אף הערות מסורה מעין 'זימח' ו'דק' ו'דג' וזאן וכו' גדילה דומים⁴². פהערט מסורה זאת נמנו חמש הפסטים שבהם נמצאת במקרא החברה 'זימח' (כך, בצירי, היא בניקוד הפבלי) והציון 'זיג' בא, פנוראח, לקבוע את ההכונה בינה לבין התיבה 'זימח' (כך, פחולם, היא בניקוד הפבלי). 'זיג' מציון כאן את הניגוד צ'ר'י (המציון ב'ו) – ח'ו'ל'ם (אשר לו' שימש, פנוראח, הציון צ'ג').

פיצד נמפתח שימוש זה של סימון 'זיגורא' ו'דיגורא' לציון ניגוד בין הולמונאפטים הנבדלים באחת מחנוניותיהם, שימוש שנקפד, ככל הנראה, באופןו העלול בראשית דבריו (לעיל, עמ' 240) את הסברה, שהשימוש בסימנים 'זיגורא' ו'דיגורא' לציון תחולת הטעם בחברה נמפתח לפני שימושי הניקוד באו לעולם: הטעמים הפבליים היו משמשים רק לציון ענייני מִתְקַר מִכָּאן ו'ל'סמנה של הנשימה מפאן; לימים, נזכחו חכמי המסורה של פבלי לדעת, שאף תחולתו של הטעם ראיהו הוא שיצויה, ולשם כך העמידו חכמים אלה, פהשלמה למערכת הטעמים, את סימני 'זיגורא' ו'דיגורא'. אפשר שמתוך קביעתם של סימנים אלה לשם ציון ההטעמה עמדו מסרני פבלי על עצם העיקרון של ההבחנה בין הולמונאפטים, והשימוש בעיקרון זה לשם הכונה בין ונות מלים הנבדלות בתחולת הטעם הראה, כי ניתן להשתמש בו גם לשם הכונה בין ונות מלים הנבדלות במהותן פונמיות אחולת – בתנועתו. על דרך החדגמה נאמר, שלפי הנהגה חשפו מסרני פבלי את חשיבותו הפלילית של עיקרון ההבחנה בין הולמונאפטים משתחלן מציינים את ההבחנה בין נגזרות פתון 'פֶּאח' – 'פֶּאח' בסימני 'זיגורא' ו'דיגורא'. לאחר שעמדו על העיקרון⁴³, החלו משתמשים באותם סימנים גם לשם הכונה בין נגזרות פתון 'זימח' – 'זימח': פונדלות אלה ציג, פאמור, הסימנים 'זיגורא' ו'דיגורא' את הניגוד ח'ו'ל'ם – צ'ר'י ולא את הניגוד במקום הטעם. אבל לא עברו ימים רבים מאז החלו נקדני פבלי משתמשים בסימנים הללו לציון ההבחנה בין תנועות, תמצא להם שימוש זה יתר: עוד הם מגבשים שימוש זה, נסתבר להם שראוי להעמיד מערכת שלמה של סימנים, שציגו את התנועות, תנועה לעצמה, משתמשים מערכת סימני הניקוד, שוב לא היה צורך לקיים את השימוש בסימנים 'זיגורא' ו'דיגורא' לצורך ציון של הניגוד בין התנועות. משם כך לא שלד השימוש בסימנים אלה לציון הניגוד בין התנועות אלא במספר מעט של תיבות: לאחר שהוצגו הסימנים לתנועות, המשיכו הפבליים להשתמש בסימני

⁴² שם, עמ' 188.

⁴³ ואפשר, ששקרון ההבחנה בין תנועות נגזש באסכולות פבלי גם מוחות חזקה

לשימוש בו באסכולות הניקוד של הסורים, שהרי שימושים של הסורים בנקודות המבדלות, ונקודה העילית והתחתית, על עיקרון זה הוא בני. שימושים של הסורים בנקודות המבדלות קידום הוא רקדם להמצאת הטעמים (Segal, *The Diacritical Point*, p. 58).

בסימנים 'זיגורא' ו'דיגורא' (בצורתם המקוצרת ציג ודיג), והשיי השימוש בסימני הדיגש והדיש. ויש להוסיף: חכמים אלה העמידו את עיקרון ההבחנה לא רק לצורך תבדלת הולמונאפטים אלא גם לצורך תבדלת הולמונאפטים⁴⁴ – מלות תשוות בקריאתן תשוות במשמעותן, פתון תיבת 'לו', ותיבת 'לא'. היה אמור: העיקרון שז' פנים לו באסכולות פבלי – תבדלת פונולוגית, תבדלת בין ונות מלים הנבדלות בפונמה אחת פלבד מפאן, והתבונה סמנטית, תבדלת בין מלים שוות בקריאתן (ופעמים גם בכתיבן) תשוות במשמעותן⁴⁵. עניין רב בתנועה העולה לפניה – וראוי להעיר, שניסיונו להעלותה פבלי הוא פכפלי שיערין של הדיעות הנחונות לנו בכתיב-דיד, ומשם כך אין היא עשויה להוות שלמה; ואן צריך לומר, שאף גורמים התלויים פנו, שבאולת הדיד הם, הביאו לכך, שהתנועה שאנו מבקשים לציינה תלקה, מן הסתם, בחסר.

פכלי שאנו יכולים להעלות קרי יסודי לתנועה בסימני הניקוד שפכתב-דיד תבדליים ומחונות המסורה שבהם, נראה שאסכולות פבלי יסדו את ההבחנה בין הולמונאפטים בעיקר על השימוש בסימנים 'זיגורא' ו'דיגורא' (פקאטיגוריה אחת – תבדלת הולמונאפטים הנבדלים בשוא לעומת תנועה מלאה – משמשים באסכולות אלה גם מונחי הדיש והדיגש: ראה בהמשך הדברים). ואת ההבחנה בין הולמונאפטים בעיקר על השימוש בסימני הדיגש והדיש. ההולמונאפטים, שסימני 'זיגורא' ו'דיגורא' משמשים להבחנה ביניהם, שייכים לשתי קאטיגוריות: (א) מלים הנבדלות רק במקום תחולת הטעם; (ב) מלים הנבדלות הפבליים מחנוניותיהן. אשר לקאטיגוריה הראשונה יש להעיר, שפכתב-דיד הפבליים משמשים הסימנים לציון מקום הטעם לא רק בחיבות שיש להן מקבילות הנבדלות מוזן אך ורק בתחולת הטעם (היינו לא רק בחיבות שיש להן מקבילות הנבדלות 'פֶּאח' – 'פֶּאח'), ואפשר להניח שמעיקרון של דבר שימש הסימנים 'זיגורא' ו'דיגורא' להבחנה ונות של נגזרות מסוג זה, ולאחר מכן נחרח השימוש לסימון תחולת הטעם באורח פללי יותר. מפלי מקום עובדה היא, שפכתב-דיד הפבליים משמשים הסימנים 'זיגורא' ו'דיגורא' להבחנה ונות מעין רֶעוּת (אויב טו, לב) – רֶעוּת (שד"ש א, טו), רֶעוּ – רֶעוּ, פֶּאח – פֶּאח⁴⁶.

מספר הערות לשמשם של סימני 'זיגורא' ו'דיגורא' לשם הבחנה בין

⁴⁴ אין אנו משתמשים כאן במושג 'חולמונאפטים' במשמעותו הוויסטרית, הוצה לומר – לזכי מלים שפיתרון נבדל זו מזו ונדרשו פתוצאת מעתקי חזיים ופירוב.

⁴⁵ בדיקת מצומצם מתלה עיקרון ההבחנה הסמנטית גם בעיקר הסברה: ראה פהמשכס של דברים.

⁴⁶ ייבד, הניקוד תבדלי, עמ' 187. וזו הנוהגת 'רעוּת' – 'רעוּת' מלשע אף ברישומה מסי' 61 כסי' 'אכלה ואכלה', שבה מביים ונות של מלים תבדלות בתחולת הטעם, שסימני 'מלעיל' ו'מלרע' משמשים להבחנה ביניהם (ראה לעיל).

הנקודות המבחינות בין הומוגרפיים בשיטות הנקודות העבריות, אין תימה שהמניח המצייץ את הדינאמיק והריפוי כלל גם את הנקודות המבחינות בין הומוגרפיים.

לשם שלמותה של ההמנה ואף להזכיר, כי בשיטת הנקודות הכבלית שודרה עזרה לשימוש נקודה עילית כסימן לדגש — אם כי 'לדגש' המבחיין (ראה למטה).⁶⁰ על סמך עדות זאת אפשר להניח, שלפני שהחלה האות ג' לשמש בניקוד הכבלי כסימן לדגש בכל הנקודות לצורך זה — ואם כך הדבר, יש בו תימון כפי'ת רגשות, שימשה בו הנקודה לצורך זה — ואם כך הדבר, יש בו תימון לטברנה, שהנקודים הכבליים, שבשלב הראשון של פיתוח שיטתם, זיהו את הנקודה המבחינה בין הומוגרפיים (ובכללם הומוגרפיים הנבדלים בשוא לעומת תנועה מלאה) ואת הנקודה שצינה את הדגש כפי'ת כפ'ת. ומכאן שימושם ב'דגש' ו'קפיצה' להבחנה בין הומוגרפיים הנבדלים בשוא לעומת תנועה מלאה. ואפשר, שהמינוח הטברני של 'דגש' ו'קפיצה' לצורך הבחנה זאת ביסודו שאל הוא מאסכולותיה של כבל.⁶¹

נעיר כאן, שבמסורת הטברנית מצוי השימוש במונח 'רפי' גם לצורך ההבחנה בין הומוגרפיים, שבאחד מהם בא חטף או פתח ושני שווא נח.⁶² ריבוי המפיקיהם של המונחים 'דגש' ו'רפי' בשלבי הראשית של התפתחות הנקודות אין בו כדי להפתיע, השלב של קביעת סימנים נפרדים לכל תנועה ותנועה, וכן ל'דגש' ול'רפי', היה מאוחר ביחס. כדי להגיע לשלב זה היה על בעלי המסורת

60 ראה י' ייבין, הנקודות הכבלי, עמ' 235. הנקודה כסימן לדגש המבחיין מופיעה כמחיצה, ששיטת הנקודות שבו עשויה נקודות כלב (ראה שם עמ' 47-46). וכמחיצה זה יש בניקוד סימנים של 'עתיקות מופלגות' (שם, עמ' 47).

61 לעומת, שבמסורת של כתב-יד טברנייט עתיקים משמשים מונחים כבליים ראה, למשל, י' ייבין, המסורת הטברנית, עמ' 84.

62 זה הוא השימוש בהערות מסורת כגון: 'קֶשֶׁץ (כרא יד, כ): ג' רפיס וס'... וכל המעשרות וכו' — רוצה לומר, שלש פעמים במקרא באה תיבה זאת כשהצ' בחטף-פתח או בפתח (ולא בשוא נח) וכן המיד תיבת 'המעשרות' (ע' כפתח לא בשוא): 'רֶעֶקֶס (= שמוח א', יא): — ל' רפי': פעם אחת בלבד, בכתוב זה, באה התיבה כשהצ' בפתח (בכתובים אחרים הע' בשוא נח). ראה י' ייבין, המסורת הטברנית, עמ' 82. העיקרון של השימוש במונח 'רפי' להבחנה בין הומוגרפיים קיים אפוא גם בהערות מסורת כגון אלה, אבל הוא בנטי, ככל הנראה, על תפישת השונה מזהה המשתקפת בשימוש המונחים 'רפי' ו'דגש' להבחנה הומוגרפיים הנבדלים בשוא נח לעומת תנועה מלאה; התפישת שברקעו של השימוש במונח 'רפי' לציונה של הע' הבאה בחטף-פתח או בפתח דואה את האות הבאה אחרי תנועה כרפי' (וזאת משום שאותיות כפי'ת וד' רפות אחרי תנועה). תפישת זאת היא מקיף היסוד של שיטת הנקודות האין-שואל-הטברני, הנוגתה בקודים הוויזואליים ובכתב-יד דומים לו. ואף לנו לזמנה על העובדה, שבאסכולות הנקודות, בשלביהן הראשונים, נכרתה תפישות שונות, ואותם מונחים עצמם משמשים לציון של מזהות נבדלות. כאמור, היה זה את חקופה של תהייה ובקשת דרך, ודומים פני הדברים באסכולות הנקודות של הסורים, ובעיקר בתקופתהן הראשונות, שכן בהן משמשים הנקודות המבחינות למטרות שונות, ואפשר שהשימושים השונים ב'דגש' ו'רפי' מקורם בפלגים שונים של האסכולה הטברנית.

ימלעילי הרינו 'למעלה'; ואילו את השימוש של 'רפי' ו'דגש' הטברניים, 'קפיצה' ו'דגש' הובליים — שימוש שהעלית אותו בדרך ההשערה — לציון הנקודה והתחתית הנקודה העילית — מבקשים אנו להסביר לאור העובדה, שבמסורת משמשת הנקודות השתיים, התחתית והעילית, הן לשם ההבחנה בין הומוגרפיים הנבדלים בשוא לעומת תנועה מלאה והן לצורך רישון ורישון של בניד כפי'ת. לשון אחר: מהוך זיקה לדרפה של הסורית — ואולי מהוך גישת דרך שהם עצמם נוחשט בהם — היה נקודתה של העברית את הנקודות המבחינות בין הומוגרפיים ואת הנקודות שסימני ריפוי ו'דגש' של בניד כפי'ת הן — ואמורים הדברים בשלבי הראשית של שיטות הנקודות.⁶³ וקרא לנקודות המבחינות בין הומוגרפיים על שם תפקידן של הנקודות שצינו בסורית את רישון ורישון של בניד כפי'ת.

כאמור, מובאים הדברים בדרך ההשערה בלבד. נוסף לרברים הנמקד, מניין הנראה לנו חשוב. בכתב-יד הובליים העתיקים משמש סימן הדגש פעיקר באותיות בניד כפי'ת.⁶⁴ מניינת כאן הקפלה לדרפה של הסורית, שאין לה סימן לדרג החזק, אלא רק נקודות עיליות ותחתיות לסימן הרישון הקל והריפוי בבניד כפי'ת. אפשר להניח, שתחילה השתמשו מסרד בכל בסימן הדגש רק באותיות שבוטח הוא נחג בסורית⁶⁵ — ובתן השתמשו בו גם לציון הדגש החזק, שהרי כל אות באותיות בניד כפי'ת שווא דגשה נחג חזק מכללל היא דגשה נחג קל — ולאחר מכן הרחיבו את השימוש בו גם לשאר האותיות. להשערות באשר לשימוש המונחים 'רפי' ו'דגש', 'קפיצה' ו'דגש', השוכנה העובדה שבשלב קדום של התפתחות הנקודות נחג סימן הדגש רק באותיות בניד כפי'ת, בבסורית, שהיו אם נאמת — כפי שאנו מציעים — נחג בשלב זה גם סימני

63 באסכולות הנקודות הסוריות קדם השימוש בנקודות המבחינות להומוגרפיים לשימוש בנקודות המצינות את הריפוי והדינאמיק של בניד כפי'ת. Segal, *The Diachronal Point*, בעמ' 5, אנו מזהה את הריפוי והדינאמיק באחד המפיקים של הנקודות בתקופה שלפני 600 לספירה. אבל ראוי להזכיר, שספר זה אינו מתאר את שלבי ההתבשרות של השימוש בנקודות הריפוי והדינאמיק, וככל הנראה, אין לנו נתונים מדויקים באשר לזמן, שבו החל השימוש בנקודות אלה. מפל מקום, ברוי שבשנת 615 לספירה כבר משמשות נקודות אלה; הן מופיעות בכתב-יד שוה הוא תאריך פתוחות: (ראה לוח III בסדרת הלחות שבסוף ספרו הנזכר של Segal).

64 בשלבים אלה לא נחג פריין סימני הריפוי והטברניים הריפויים (הקו מעל האות והנקודה באות), ובניקוד הובלי אפשר שהדינאמיק סימן בנקודה (ולא פאת ג') — ראה בהמשכם של דברים.

65 ראה לעיל, עמ' 239.

66 נזכר אלן הוי; לעיין זה ראה מאמרי, שבע כפולות בניד כפי'ת, ספר טורסיני, ירושלים תשי"ז, עמ' 207-242.

18.4.61
10.10.61
10.10.61

כפי שאנו רואים, תפיש עניין ההבחנה בין הומוגרפיים מקום חשוב בחשיבה הפלשית של אסכולת המסורת, ואין חיסה בדבר, שהרי קודם להמצאת טימנ הנקוד וריחה ההבחנה בין תיבות שוות-כתיב ושונות-קרי בוחנת ראש וראשון בפעילות שהאסכולות נתנו דעתן עליהן, ושהז'אנר הלישון הקפידה בהן. חכמי בבל, יותר מחכמי טבריה, הספו מחשבתם גם להבחנה מטנא אחר, היא ההבחנה בין הומוגרמים. לצורך הבחנה זאת שמשה, בשלב קדום ביותר של הנקוד הפבלי, נקודה עילית⁶⁴, ולאחר מכן החל טימן הדגש הפבלי הרגיל (ג' עילית) משמש לצורך זה, פנמים מתוך עימות עם טימן הרפה (ק' עילית)⁶⁵ כששני הטימנים מציינים הומוגרמים וברלים, כך, למשל, פאה חיבת 'עמלי' (אזוב ר. ח; ה, ו; ז, ו) במ' דעשה ואילו חיבת 'לעמלי' (אזוב ה, ז) במ' רפורה - באותו פתח-די⁶⁶, כדי לציין את ההבחנה המשמעותית בין שתי המילים: בשלושת הפתחים הראשונים משנעה 'רע', 'אך', ואילו בפתח האחרון נראה שממשעת פתחשם הפרשנות של מטרני פבל, הוא 'עבודה'. אין עניינו כאן בפירוש שמשל של 'הדגש המבחי' ומקביליו הטימן 'קופיא' המשמש לאותו צורך, אלא פהבולטת מחוזו של עקרון, שגוליוו בנקוד הפבלי מרופים יותר מאשר בכל שיטת נקוד אחרת⁶⁷. יסודו של 'הדגש המבחי' הריהו, לאמיתו של דבר, פשילוב של קו סמוטי-פ'רשני במערכת סימנים המציינים קוים פוזולוגיים⁶⁸.

במונחים המשמשים לשם הכנת הומוגרמים הנבדלים זה מזה בשוא נע מכאן ובחננה מלאה מכאן.

לענין 'דינשא' במסורה הפבליית שישמש זה ראה הערה 55.

64. פתח-די'ר שישנה הנקוד המשמשת בו עשויה פולה סימני נקודות (ראה לעיל, הע' 60). החיבה שמעלה בא הדגש המבחי' היא חיבת 'אלהים' כשמשמעה חול ולא קודש (י' ייבין, הנקוד הפבלי, עמ' 22).

65. בודאי נחולל 'הדגש המבחי' גלולים רבים, מאז צוין בנקודה העלית ועד שהחלו משמשים לו סימני ה' וק'. העבודה שחיבת 'אלהים' כשמשמעה חול ולא קודש מצויה בנקודה עלית בכתב-יד שסימני הנקוד בו עשויים נקודות (ראה פהערה הקדומה) ואילו בכתב-יד, המשמשת בסימני ה' וק', היא מצויה כשמשמעותה חול ולא קודש בסימן ה'רס' (ק'), בעוד שסימן הדגש (ג') מצוין בכתב-יד זה את המשמעות קודש ולא חול (י' ייבין, שם, עמ' 22). מלמדת, שלא המיד המשיך סימן הדגש (ג') לציין את ההבחנה המשמעותית שקודם לכן שימש לה סימן הנקודה.

66. שם, עמ' 271; ראה עמ' 270-272 לדוגמות רבות נוספות.

67. בנקוד הטברני נותן 'דגש מבחי', פבל הוראה, בחיבת 'אפיר', כדי להבחין בינה לבין חיבת 'אפיר' שהיא כינוי לקביה (כרא' מט, כד; ישע' א, כד; טט, כו; ס, טז; תהי' קלב; ב, ה). וראה 'ייבין, שם, עמ' 272, למקרים בודדים אחרים שאפשר שגם בהם נותן 'דגש מבחי' בנקוד הטברני ובנקוד הארץ-ישראל.

68. השאלה אם 'הדגש המבחי' הייתה לו גם משמעות פוזולוגית - היינו אם הוא ציין גם מכפל בלעצור - ראוי לעיין ממורט. 'ייבין, שם, עמ' 270 סבר, שהדגש המבחי' [264 עמ' עמ']

להבחין בין המקטעים ההבריים הקיימים בראף של הקריאה: כל מקטע ועיצוריו ונוטעונו. פשוט יותר היה השלב הקודם, של ההבחנה בין ההומוגרפיים, שהרי בו ההבחנה הנדרשת היא בין יחידות קיימות וידיעות, בין מלים, ולא בין מקטעים הבריים שאין להם עמידה במישור המילוני ובחודשנות של הקורא. הפרשה בכללה טובה, שכן עיסוקנו בשלבים קדומים, שהידיעות לגביהם מעטות וקטועות. מכיל מקום, יש בצירופן כדי תמונה, שגם אם אין היא שלמה, ראיה היא שנתמכון בה, בדרכו של המעיין המבקש פתרונים ומעלה ידיים להסברן האפשרי של עובדות.

נסיים עתה את עיונו בסוגיית היות בין המונחים 'מלרע' ומלעיל' לבין המונחים 'רפי' ו'דגש' בטבלה הבאה: 63.

הסימן / המונח במסורה		התפקודים
הנקוד הטורי	נקודה תחתית ונקודה עלית	(1) (2)
המסורה הפבליית	מונחי המסורה 'קופיא' ו'דינשא'	(1) (2)
המסורה הטברנית	מונחי המסורה: 'מלרע' ו'מלעיל' (א) 'רפי' ו'דגש' (ב)	(1) (2)

(1) = הבחנה בין הומוגרפיים הנבדלים בשוא נע לעומת הנמנה מלאה.
(2) = 'רפוי' ו'דיגוש' בג'ד כפ"ת.

63. אין טבלה זאת באה להשוות את כלל השימושים של 'מלעיל' ו'מלרע' במסורה הטברנית לכלל השימושים של הנקודות המבחינות בנקוד הטורי. עניינו הוא בעיקר

הן הנציא והן המקור הם מהויות שמרפוזיות הן במערכת המשולבת של ניקוד וטעמים שנוצרה באסכולה הטברנית, וניתן לומר שהן מיוחדות לה לבדה. ביתר פירוט: הנציא אינה נותנת אלא במערכת הטיבנים הטברנית, ואף המקור אינו מצוי בשלבים הקדומים – השלבים האופייניים לשיטתה של האסכולה – של מערכת הטיבנים הפבליית והארץ-ישראלית⁷¹. הן הנציא והן המקור הם מהויות לשונות-מוסיקאליות, שקביעתן במערכת הטיבנים הטברנית מלמדת על מידת ההדושה שהדגישו הטברנים את המקצב (הריתמיקה) בקריאת, המקצב הפונולוגי מכפאן והמקצב המוסיקאלי מכפאן. עניינה עתה במקצב הפונולוגי, שיסוד גדול הוא בלשון, והוא מסמנטי הווייתו; פלשון פְּעִבְרִית גלוי בזהסי המפוצה שבין ההברות המוטעמות לבין ההברות שאינן מוטעמות בתוך הווייה המתפרצת-הפונולוגית, שגורלוהיה בהפסק לפניה ובהפסק אחריה – רוצה לומר, בזהסי ההקדמת של שני סוגי הברות אלה. בניינה של המקצב בשירה גלוי וידוע, אבל אף הפרוזה בעלת מקצב היא – אף במבט הרגיל שאדם אומרו, חוברים יוצפי ההברות המוטעמות למבנה של טקצבקי, אלא שאין תפוצת ההברות המוטעמות סדירה בדרפור כפי שהיא בשירה⁷², ועניין זה, הוויית הוויסם בין ההברות המוטעמות, הטעמה תנונית והטעמה ראשית, לבין ההברות שאינן מוטעמות בתוך הפסק, הוא תפקידם העיקרי של הנציא והמקור פאחה. הנציא והמקור מעין סייגים הם למהויות של פוזולוגיה: הנציא מבקשת להויות לקורא את ההברות שבהן חלות הטעמות תנויות ולשומר על הטעמה תנויות זאת שלא מאבד במרוצת הקריאה; המקור סיג שהפקדו הפוך הוא, שכן הוא מורה לקורא שלא ישעם, לא הטעמה תנוית (אלא בצת שגנאי פאה עם המקור) ולא הטעמה עיקרית, תיבה מטרומה, שמפדחתה מקצב הפסק נטולת הטעמה היא, וטמוכה היא, מפדחתה ההטעמה, לחיבה שלאחריה או – בסדרת תיבות מוקפות – לחיבה האחרונה בסדרה.

דבריו אלה אמורים בצורה פוללית: אין דעתנו פאן לדין מפורט בסוגיות הנציא והמקור, אלא לניסיון של ראה מקסת. וניסוף דברים מעטים פאשר לשילובן של הפדחת הלישונות והפדחת המוסיקאליות. מקצב הנמרד פדחת לשונות, פהטעמה, ניתן לתרגם למקצב מוסיקאלי, ומכאן השילוב של שתי הפדחתות אף במהויות המצויות פנציא ובמקור. ועוד: טבעית הויתה הצמדות של הפדחתות המוסיקאליות לפדחתות הלשוניות, שהרי חכמי המסורה לא עסקו פלשון

70. מקשים, פטעמים מחברים, מצויים בשכתוביה המאוחרות של השיטה הפבליית (בניקוד הפבלי המורכב). אף בשיטה הארץ-ישראלית, פשליבה המאוחרים, מצויים מקשים וטעמים מחברים – אבל לא פאותה שטחיות פכשיותה פכשיותה הטברנית.

71. השהה (קרימפוביץ, 1950) *Is Nature and Use* (1950), עמ' 123.

72. הדברים אמורים על שירה שהמקצב שלה פני על הוטעמה.

לשון אחר: חכמי המסורה והניקוד של פכל ביקשו ליתן ביד הקורא אף מפתח להבנתו של הטפסס, ומפתח זה משלב במערכת סימני הניקוד. ברור ומחומר, שהם לא יכולו להבנות במערכת זאת רמזי-פירושם לתיבות המוקשות במקרא; לפיכך נסתפקו בהבנתה הומונימית – וראוי לדייק ולומר: בניסיון להבנתה הומונימית, שהרי אין ידועה המבחיין ומקפילו הסימן 'קפויא' משמשים להבנתה פל הומונימיים שפלשון המקרא. תתיבות שבהן לפינה ידוע מבחיין בניקוד הטברני מעטות הן, ואפשר מלמדת ההשאה בין דרכים של הפבליים פנייין זה לדרכים של הטברנים, שהאחרונות דעתם הויתה נמוה, פתכלית ובחדש, לפיין מערכת של סימני ניקוד, שתכליתה פונולוגית פמוכה, והיא מכוונת לשומר את הקריאה שבמסורת על פל פרטיה ודקדוקה. לפיכך ביקשו הטברנים לפלוש מן העקרונות של ההבנתה הסמנטית, שכן אפשר שהם חששו שאם ישממשו פאותם סימנים – סימני הדגש והרפה – הן להבנתה סמנטית והן לפיין ענייני הויה, חרד ערפוכה לעולמו של הקורא. מישום כך מעטים הם גילויי השממש פ'דגש המבחיין בניקוד הטברני: אפשר שהם מלמדים על ההחליות, שלא היה להן המשך, ואת מהותם ביסוסה של השיטה הטברנית, פאמור, על עקרונות פונולוגיים.

מערכות הניקוד והטעמים של אסכולת טברנית⁷³ עולות לפינה פמהויות מעופשות ומפחתות. פנוד שלגי מערכות הניקוד והטעמים של אסכולת פכל והאסכולה הארץ-ישראלית יש פירינה ללמוד מניקודם של פתבי-הרד על שלפי המפחתות וניבש, אין הדבר כך פאשר למערכות הניקוד והטעמים של טברנית, על אף ההבדלים שבין פתבי-הרד הטברני, הרי רופם פכולם, מציגים לפינה, בניקודם ובטעמהם, את המערכות הללו פשהן מפחתות פיות ומשכונללות, ועל שלביה הראשונים של שיטת הניקוד הטברנית – נדייק ואמור: על אחדים משלביה הראשונים – יש פירינה ללמוד פניקר מהערות המסורה. הדעת נותנת להניח, שהטברנים למדו מניסיון של האסכולות האחרות וכפרק מסיום של עבודת אסכולתם נתגפשו אצלם מערכות משודרות של ניקוד וטעמים, מערכות המשוכללות אחת פתכרתה, מערכות שיש פיהן שאפה לשלמות של הציג.

אין אנו יכולים להעלות פאן אלא מקצת מן העקרונות שהנחו את הטברנים בכינון של מערכות אלה, ולפיכך נצמצם עצמנו לאמירת דברים אחדים פלכד על עניין הנציא ועל עניין המקור. אין פננה פל עיקר למצות עניינים וכפדים אלה, אלא להעיר עליהם הערות אחדות, שיסודן פנקדות ראות פלשעת.

מורה גם על מכפל פניצור, אבל ראיות של ממש אין לנו לעניין זה. וזרעי מקוה לשוב ולדין בשאלה במקום אחר.

69. לאמיתו של דבר לא אסכולה אחת, אלא אסכולות ופליון הו פטברית (השהה לעניין זה: המסורת הטברנית. הומונימית והטברנית, פריקים ב', עמ' 109 ואילך); את

עמ' 265-305 משמשים פאן פ'אסכולה, פהוראה פוללית.

הכריעו פאשר הכריעו. אבל גם תורתן הפלגנית של אסכולות אחרות, ובעיקר של האסכולה הפבליגית, עשירה היא בעיונים טונוניים ובעובדות עיקרון ושיטה.

* * *

פרק זה של עבודה בעלי המסורה משולבות בו העברית והארמית. ואין צורך לומר במעמדה, שהמנהג, אשר עם זכרו אנו מתייחדים הערב, האיר ענינו בסוגיות לשון רבות בפרקים חשובים בתולדותיה של העברית, שבהם היא דרה בכפיפה אחת עם אחרותה הארמית, ומתקיימת בהם אינה פניה ועמודי ימין. אין אנו פאים לומר הערב דברי הערכה, ולאמיתו של דבר, אין בדבריהם למצות כל הצורך את הפרכה שהנחה אחריו המנהג פביריים שפירר, שהם נכונים וקיימים, ובעקבות שייסד, שהם מחזקים ומהם שפבר נעשו מקובלים, ובהלמודים שהעמיד. אבל אין אנו יכולים לפטור עצמנו מפלי שנופוד מידה חשונה ששומתה בה, והיא האירה אישונה.

אמר ר' יהושע בן לוי: אין נחתין כוס של ברכה לבדך אלא לטוב עין, שנאמר יטוב עין הוא יברך כי נתן מלחמו לרלי' – אל תקרי יברך' אלא יברך' (סוטה לח, ע"ב). מבודחת השיטה המדעית הייתה דרכו של יחזקאל קושטשר סלולה בחומרות, אבל מבודחת יחטו להכריז ולתלמודיו היה המנהג טוב עין: מעורר היה ומחזק ומבדך, על מפשה שהיה בו מן הטוב ועל עניין שהיה בו מן הפרכה, ועינו הטובה הייתה מלוח, פאדם וכחזקך, את העוסקים בחורה ובמעשים טובים, שהם רומנו של עולם. וזה רצון שנופה לקיים צוואת הרוח שהנית, ובכך יעמוד שכרו משלם.

זיה, שקיומה בדיבור פה, אלא בלשון הנמסרת מדוי לזר בקריאה, שנעמה מוטיקאלית עמה, והמסירה המוטיקלית של הטקסט אין להפרידה מן המסירה הלשונית: עצם מעצמה זיה. וראוי לציון במרוש, שבשום אסכולה מאסכולות הניקוד הטעמים העברית לא בא עיקרון זה של הצמדת הבחנות המוטיקאליות לבחנות הלשוניות לדי מימוש שיטתי בפאסכולה הטברית. גליון של העיקרון כבר בעצם העמדתה של קאטיונית הטעמים המוטיקלים: לא האסכולה הפבליגית ולא האסכולה האריץ-ישארלית לא חשו לכלול במערכת הטעמים שלהן טעמים מחברים – מפל מקום לא בשלבים הראשונים שלהן, ואף לאחר מכן לא הקימו אסכולות אלה מערכת משוכללת של טעמים מחברים, שאפשר להשוותה – וכיחור אם נצרך לענין זה את המקף – למערכת הטברית. הטעמים המוטיקלים ודאי שיש בהם לא רק חוקית נעימה, אלא גם החזקת מקצב ואולי גם יסוד של קצבם (טמפו), שהרי הם, בצירופותם אל הטעמים המפטיקים, קובעים את יחידות המשנה המוטיקליות והמוטיקאליות שאליון מחלקת החורה המוטיקלית.

לא תמיד יש פירוש לעמוד על פריטיון של דרכי השילוב שהנו באסכולה הטברית בן הבחנות הלשוניות לבחנות המוטיקאליות; אבל בסיפוננו של הענין בהן אנו עומדים משתאים לנכוח נודלה של מלאכת המחשבת והדרו של מעשה המרכבה.

ועוד יש לומר כאן, שמתוך העמדתו של סיפון המקף באו הפלגים הטבריים לדי העלאת המושג, שבמנות בלשוני מודדי היונו מבנים אותו – המלה הפונולוגית, מושג שהעלבים הצרפתיים, שהרפו לעסוק בו, מכנים אותו בשם mot phonologique, פירוש, קשה למצוא הנדדה למשג המלה, שהרי אפשר להבחין במרוש זה מכמה בחינות – מן הבחינה הדקדוקית, מן הבחינה המשמעותית ומן הבחינה הפונולוגית. מבחינה פונולוגית אפשר להגדיר את המלה, בשפות מסוימות והעברית בכללן, פירודה ההתפרוית המינומלית (הסינומטה) שהיא בעלה הטעמית. סיפון המקף בא להציב גבולות למלה הפונולוגית, כל חיבה שאן לאחריה מקף הריה יחידה פונולוגית לעצמה, שבאחת מהבחורות חלה ההטעמה ולעומתה חיבה שלאחריה מקף אינה יחידה כזאת.

העליו הערב מקצת טענים פדרפיהם של בעלי המסורה והניקוד. עלה בידתם של חכמים אלה ועל דרכי ניתוח בלשוני מעולות, שהיו פניות על התבוננות פונטית דקה ועל שיקול פונולוגי מדקדק. פדרכים אלה הגיעו בעלי המסורה להפרכת מהותיותם של קיי היסוד של המערכת הלשונית ועמדו על בעיות-האב של סיפון קיים אלה, לשלמות של ממש הגיעה האסכולה הטברית, אשר חכמה שקלו וטרו, בפל הנראה, פדרכיתו של אסכולות אחרות, למדו מעטיון.

73. ראה, למשל (פאריס, 1968), P. Garde, עמ' 67.

המסורת הסטובנינית של לשון המקרא: הומוניזם והטרגוניזם *

מאת שלמה מורג

נפש

לאדם

מרת שרת מירקין לבגת מרגלית

זכרה לסובה ולבוכה

כ"ה בכסלו תרנ"ח – י"ד בשבט תשנ"ט

א. דברים אחדים על הומוניזם והטרגוניזם כלשון כפל

משחר ילדותנו נטיים אנו לראות את הלשון כמערכת הומונית: במחוז הסטניטי אנו נטיים לקבוע יחס של אחד לאחר בין המצויין למצוין – היינו להנהיג, שכל צידוף של הנייט המהווה מלה יש לגבינו שווה-ערך קבוע במחוז המשמעותי; במחוז הפונולוגי יש לכל לשון – כך, על כל פנים דומים הדברים בראייה ראשונה – מערכת קבועה של פונימות; במחוז המורפולוגי נראית לנו הלשון כמערכת קבועה ויציבה של צורנים, מורפמות, שהם יחידות המבנה המשמעותיות של הלשון; ואף במחוזים המתבירי, שהוא מורכב יותר, משתקפת הלשון לדובר כה כמכלול של צרכים (סניטוניזם), שהם היחידות המשמשות לשם תקשורת בין הדובר לבין השומע. וכשאנו נדלים ולומדים בבית הספר את לשון האם בדרך המסורתית המקובלת, עשוי לימודנו מערכת של כללים ושל חריצים מן הכללים, הם חיצונים מן הכלל. עצם השימוש במונח "יצא מן הכלל" יש בו ללמד על ראיית עיקרה של הלשון כמהות אחידה, שתופעות מסוימות פוצעות חומת אחידותה.

לאמיתו של דבר, בעיית אחידותה של הלשון מורכבת היא ביותר. כל לשון נהוגים בה כידוע, להגים (דיאלקטים) ונוי להגים, שההתנחלות גאוגרפית, ורכיבי לשון שההתנחלות חברתית. ואף אם נסויה דעתנו מעניין הלהגים ההיגאוגרפיים ורכיבי הלשון החברתיים, אין אנו רשאים שלא ליתנה על השוכנה, שכל לשון

* דברים שנאמרו במסגרת שוקן ביום י"ב באדר א' תש"ל, 12.2.70.

השלמות

לעמ' 236: לעניין קיומיהם של סימני הטעמים ביחס לסימני הניקוד ראה גם: א' דותן 'לחולדות ההתחלה של מערכת הטעמים', מחקרים כלשון

ב-ג (תשמ"ז),

עמ' 355-365.

לעמ' 239: לעניין 'ניגוד' ו'דיגרא' ראה גם דבריו של ד' טלשיץ, 'על שני

'צירופי-ערך' בארמית', לשוננו מה-ט (תשמ"ד-תשמ"ה), עמ' 16-21,

דברי התשובה שלי, 'על מונח המטרה הבבילית' 'דיגרא' וגורנו,

לשוננו שם, עמ' 297-298. וכן מאמר, 'On Some Terms of the

Babylonian Massora', *Masoretic Studies* 1 (1974), pp. 67-77

לעמ' 246, הע' 33: להסבר אחר לעניין רקע גורנו של המונח 'שנא' ראה

לעמ' 167.

לעמ' 248, לעניין 'טלעיל' ו'מלרע': א' דותן הציע במאמרם אחרים של

(לאחרונה בלשוננו נר [תש"ן], עמ' 160-161) פירוש אחר למונחים

'מלרע' ו'מלרע' שבושימות בסי' 'אכלה ואכלה', אבל לא הסביר מה

טעם הוא דוחה את הפירוש שהוצע במקורו על-ידי גרין. אף לא דן

בשאלת היות בין ההקבלה שבין הקטגוריות שבהן משמשות נקודות

המבטאות בטורית לבין הקטגוריות שלגביהן משמשים המונחים

'טלעיל' ו'מלרע' (לעיל, עמ' 250).

לעמ' 249, הע' 33: ספר 'אכלה ואכלה' מובא כאן לפני מהדורת S.

Freudenthal (Hannover 1864). מהדורת חדשה יצאה לאור על-ידי

F. Diaz Esteban (מדרד 1975).

עבודת הדוקטור של פרופ' י' יבין, הניקוד הבבלי ומטות הלשון המשתקפת ממנו,

ירושלים תשכ"ח, המאוחרות מספר פעמים במאמר זה, הופיעה בדפוס לאחר

שמאמר זה נדפס: מסורת הלשון העברית המשתקפת בניקוד הכפל,

ירושלים תשמ"ח. להלן רשימת השינויים של האזכורים בהתאם למהדורת

הדפוס.

הערה 3: ייבין, תשכ"ח, עמ' 183 = תשמ"ה, עמ' 243.

הערה 5: ייבין, תשכ"ח, עמ' 254, 269 = תשמ"ה, עמ' 336, 351.

הערה 22: ייבין, תשכ"ח, עמ' 43 = תשמ"ה, עמ' 54.

הערה 28: ייבין, תשכ"ח, עמ' 44 = תשמ"ה, עמ' 56.

הערה 29: ייבין, תשכ"ח, עמ' 44 = תשמ"ה, עמ' 54.

הערה 46: ייבין, תשכ"ח, עמ' 187 = תשמ"ה, עמ' 247.

הערה 47: ייבין, תשכ"ח, עמ' 188 = תשמ"ה, עמ' 247.

הערה 52: ייבין, תשכ"ח, עמ' 253 = תשמ"ה, עמ' 875.

הערה 60: ייבין, תשכ"ח, עמ' 46, 47, 48 = תשמ"ה, עמ' 61, 62.

הערה 64: ייבין, תשכ"ח, עמ' 271 = תשמ"ה, עמ' 357.

הערה 66: ייבין, תשכ"ח, עמ' 271 = תשמ"ה, עמ' 358.

הערה 66: ייבין, תשכ"ח, עמ' 270-272 = תשמ"ה, עמ' 357-358.

הערה 67: ייבין, תשכ"ח, עמ' 273 = תשמ"ה, עמ' 361.

הערה 68: ייבין, תשכ"ח, עמ' 270 = תשמ"ה, עמ' 356.

[264]